ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad gratis april / mei week 15 t/m 22

62

Bij de voorplaat:
Timothy Hole in The Netherlands

Een goedmakertje

Op tijd verschijnen is een bekend probleem dat ieder nummer weer haar kop op steekt. Zo bont als afgelopen keer hebben we het echter nog nooit gemaakt. Zes weken te laat is voor een tweemaandelijks blad natuurlijk niet iets om trots op te zijn. Ter compensatie bieden we jullie dit keer -alweer- een extra dik nummer aan. Het aangekondigde artikel over Funny Farm moesten we -door de problemen met het afgelopen nummer- echter naar een later tijdstip doorschuiven. In plaats daarvan besteden we aandacht aan het door hen gemaakte blad *Razzafrazz*. De stukken over *Een kleine moord* en Raives konden gelukkig wel doorgang vinden. Daarnaast besteden wij ook nog aandacht aan de symboliek in *De torens van Schemerwoude*, aan de festivals in Angoulême en Haarlem, komen we terug op het stuk over Rivière (ZL 61) en gaan we uitgebreid in op het Nederlands stripdebuut van de Fransman Edmond Baudoin, die in Haarlem bovendien middelpunt van een expositie zal zijn. "Niet slecht", dachten we zo. In nummer 63 staan we uitgebreid stil bij de onlangs overleden auteur Hans Kresse en publiceren we -eindelijk- de resultaten van de enquete. Tot ziens in Haarlem!

Mike

Zoetala-stripwinkels in Nederland

BOLSTER
Koninginnesingel 43
5911 KD Venlo
(077-544069)

BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP Alkmaar
(072-121916)

't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3122 GB Schiedam
(010-4262584)

DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC Leiden
(071-126404)

DE AREND
Laarstraat 93
7201 CC Zutphen
(05750-12930)

DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH Zwolle
(038-221077)

FRANKA
Torenstraat 9 (Torenpassage)
4811 XV Breda
(076-214153)

HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR Hoorn
(02290-18623)

MIEKE'S STRIPTIEK
Chassestraat 71
2518 RW Den Haag
(070-3650738)

NOORD
1e Middellandstraat 110c
3021 BH Rotterdam
(010-4258756)

ERMO
SUPERSTRIP
SPECIAALZAAK

Kleine Berg 33
5611 JS Eindhoven
040-441882

de Noorman
strip boek
handel

KONINGSSTRAAT 43
6811 DH ARNHEM
TEL. 085 - 429886

NOORD
Zaagmolendrift 33
3036 JX Rotterdam
(010-4664368)

DE NOORMAN
Koningstraat 9
6511 LA Nijmegen
(080-226146)

OBELIX
Ten Katestraat 26a
1053 CG Amsterdam
(020-855100)

PANDA
Frederikstraat 955-959
2514 LJ Den Haag
(070-3635950)

PAPYRUS
Raadhuisstraat 81
4701 PN Roosendaal
(01650-62624)

PAULUS
Verdronkenoord 62
1811 BG Alkmaar
(072-126041)

PEP
Oude Aa 1
5701 PZ Helmond
(04920-49222)

HET PERRON
St. Janstraat 13
4331 KA Middelburg
(01180-34747)

PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR Utrecht
(030-318472)

PLAATJES-BOEKJES
Herenstraat 77
1211 CA Hilversum
(035-233646)

DE RAT
Korfmakersstraat 3
8911 LA Leeuwarden
(058-151600)

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 HX Amsterdam
(020-842923)

SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ Dordrecht
(078-142012)

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC Amsterdam
(020-6684764)

STRIPBOEKHANDEL
WALK IN
TABAC • COMICS • MAGAZINES
WALK IN
Fluwelen Burgwal 8a
2511 CJ Den Haag
Telefoon/Fax
(070) 36 46 336
TABAC • COMICS • MAGAZINES

SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS 's-Hertogenbosch
(073-145530)

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR Utrecht
(030-334357)

TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN Tilburg
(013-358319)

DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK Apeldoorn
(055-427202)

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL Rotterdam
(010-4331710)

BLITZ CV

Stormstraat 147
8790 Waregem
056/ 61 01 58
STRIPSPECIAALZAAK
CD'S – VIDEOTHEEK
ma - vr:
12u - 20u
zat:
10u - 12u30
13u30 - 20u
zon:
14u - 19u

Zoetala-stripwinkels in België

ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 Geel
(014/58.43.80)

CARAPACES
Parijsstraat 16
3000 Leuven
(016/22.58.40)

COMIC STRIPS
Adegemstraat 65
2800 Mechelen
(015/20.69.70)

DE GALLIËR
Beekstraat 46
3800 St. Truiden
(011/67.17.39)

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 Leuven
(016/23.55.86)

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 Antwerpen
(03/234.23.47)

PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 Gent
(091/27.70.86)

RATTEKOPJE
Onderwijsstraat 1
8430 Middelkerke
(059-30.52.66)

SLOEBERKE
Zwevegemstraat 11
8500 Kortrijk
(056/21.96.68)

DE STRIEP
Katelijnestraat 42
8000 Brugge
(050/33.71.12)

DE STRIPKEVER
Bruulcenter, Bruul 79
2800 Mechelen
(015-21.76.05)

DE STRIPOMAAN
KardinaalCardijnstraat 3
1500 Halle
(02/356.15.89)

TISTJEN DOP
Paterstraat 120
2300 Turnhout
(014/42.88.29)

WONDERLAND
Paardedemerstraat 17
3500 Hasselt
(011/22.82.00)

De midlife-crisis van Oscar Zarate en Alan Moore

Mike Leenders

"Hoewel ik net als de hoofdpersoon in *Een kleine moord* afscheid heb genomen van de reclamewereld, tracht ik niet het verhaal van mijn leven te vertellen. Het boek is een emotionele reis van twee mensen: Alan en ik. Het zou in de boekhandels dan ook tussen de reisboeken te vinden moeten zijn, omdat het de langste en tevens moeilijkste reis is die je kunt maken; de reis tussen je verstand en je gevoel." (Oscar Zarate in Fantazia 18)

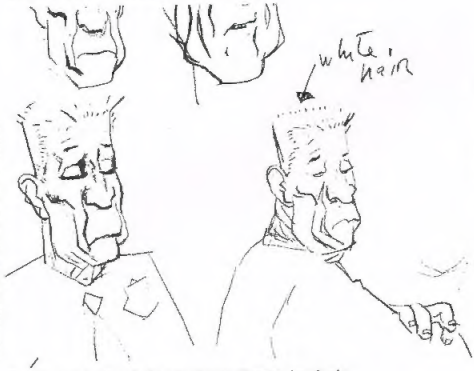

Schetsen voor de eerste douanebeambte

De tot voor kort onbekende Oscar Zarate, heeft als tekenaar/schilder van *Een kleine moord* (op scenario van Alan Moore) een indrukwekkend debuut op het netvlies van menig stripliefhebber in het Nederlands taalgebied gemaakt. Hij gebruikt foto's, copieën, transparant vellen, aquarelleert dat het een lust is, om vervolgens weer af te zien van enig kleurgebruik. Het resultaat is een expressionisme dat het midden houdt tussen de zwart-wit karaktertekeningen van Munoz en de kleurenpoëzie van Mattotti. Oscar Zarate werd in 1942 in Buenos Aires geboren en maakt in de 50-er jaren kennis met de strips van de naar Argentinië uitgeweken Hugo Pratt. De jonge Zarate bewondert de grote meester zozeer dat hij een tijd lang niets anders doet dan zijn stijl copiëren. Als Pratt in een interview over Milton Caniff (*Terry and the pirates* en *Steve Canyon*) praat, wordt de leerling zijn grote voorbeeld echter ontrouw. Via Caniff belandt Oscar bij Frank Robbins (*Johnny Hazard*) en Bob Schoenke (*Laredo*). De nog jonge Oscar heeft zijn leven al helemaal uitgestippeld. Hij gaat strips tekenen en wordt heel beroemd. Hij kent een meisje dat zijn vrouw zal worden en hij zal voor een groot krantensyndicaat in de Verenigde Staten gaan werken. Hij weet wat voor soort huis hij wil hebben en in welke kamer hij zijn tekentafel neer zal zetten. De blauwdruk van Oscars leven ligt al in zijn la en hij is gelukkig.

In 1957 begint Frederic Wertham met de *Seduction of the innocent*-boeken echter zijn roemruchte campagne tegen het vermeend verderfelijke karakter van de strip, waartegen geen kinderziel bestand zou zijn. De tiener Oscar trekt zich de mening van anderen sterk aan, voelt zich schuldig en wordt tenslotte depressief. Zijn dromen verdwijnen als bossen voor de zure regen. Hij zoekt een maatschappelijk geaccepteerd beroep dat hem toestaat om te tekenen en begint aan een zesjarige studie architectuur. Om zijn studie te betalen werkt hij in de reclamewereld. Dat doet hij zo goed dat hij de verleiding van het binnenstromende geld niet kan weerstaan. Hij blijft als reclameman werkzaam, ook na zijn studie. Oscar gelooft echter niet in de boodschappen die hij maakt en komt op de sofa van een therapeut terecht. Hij kiest voor zijn geestelijke gezondheid en stopt met zijn werk. Tegelijkertijd is hij lid van een ondergrondse politieke groep die de boeken van Marx en Lenin leest en bediscussiëert. Geen ongevaarlijke bezigheid in het toenmalig door generaals getiranniseerde Argentinië. Als er steeds meer mensen "verdwijnen" besluit Oscar de afstand tussen hem en Buenos Aires wat groter te maken. In maart 1971 verlaat hij zijn vaderland en gaat naar Spanje en Portugal. Beide landen vindt hij echter nog repressiever dan Argentinië. Ook in West-Duitsland en Frankrijk kan hij niet aarden. Uiteindelijk komt hij in oktober 1971 in Londen aan, waar hij nu nog steeds verblijft. Naar eigen zeggen omdat Engeland het enige land ter wereld is waar de politie geen wapens op straat draagt. Dat maakt die plek voor hem tot een soort Disneyland. Hij leert de Engelse taal, maakt contacten en begint als adviseur bij een onafhankelijke filmdistributeur, voor wie hij ook filmaffiches maakt. Veel verdienen doet hij niet, maar hij krijgt zijn leven weer op het juiste spoor. Onder invloed van de vele underground-strips die begin 70-er jaren verschijnen begint Oscar weer een andere kijk op strips te ontwikkelen. Hij gaat kinderboeken illustreren, maar het zal nog zo'n 10 jaar duren voor hij weer een strip maakt. Hij bewerkt Shakespeare's *Othello* en plaatst het gegeven in het heden, maar het project mislukt. Zijn volgende bewerkingen in stripvorm worden wel uitgegeven: *Lenin voor beginners* en *Freud voor beginners* (in Nederland uitgegeven door van Gennep/Kritak: resp. 1980 en 1981) en *Faustus*. Hij maakt korte verhalen met Carlos Sampayo die in verschillende Europese bladen worden gepubliceerd en benadert na het lezen van *Watchmen*, Alan Moore, omdat hij het gevoel heeft dat Moore ontevreden is met het soort scenario's dat hij schrijft. Moore vertelt hem inderdaad iets anders te willen dan superhelden en Oscar vertelt over zijn idee van een kind, drie landen... Ze ontmoeten elkaar en praten over hun dromen en nachtmerries. Uit dat oorspronkelijke idee komt *Een kleine moord* voort: een crisis - niet als drama, maar als keuzemogelijkheden voor de toekomst.

Freud voor beginners met Appiquaneel

Oi, what are you singing, old man?
Yeah, what's with your singing, friend?
I'm singing a song that I can sing from beginning to end. Can you?

Reflexions met Richard Pinheiro

Zo op het eerste gezicht heeft Timothy Hole, de hoofdpersoon van *Een kleine moord*, niets weg van de flitsende reclamejongen die hij is. In het vliegtuig maakt hij zich in gedachten druk over de

Schetsen van de douane

douanebeambte die ten over staan van de andere passagiers Nabokovs *Lolita* uit Timothy's koffer heeft gehaald en het als "pervers" becommentariëerde en over een steward die misschien wel beledigd is omdat Timothy door statische electriciteit zijn hand terugtrok toen de steward hem een drankje wilde geven. Timothy is onzeker. Bovendien wordt hij achtervolgd door een jongen die hem wil vermoorden en die misschien wel op het vliegtuigtoilet zit dat eeuwig bezet schijnt te zijn. Timothy is in de war. Juist nu hij op het punt staat om een behoorlijke slag te slaan (de oorspronkelijke Engelse titel *A small killing* is dubbelzinnig: naast de Nederlandse vertaling kan het ook de betekenis hebben van "een slag slaan") met een reclamecampagne in Rusland voor de Amerikaanse frisdrankenproducent Flite. De oorzaak van die verwarring ligt drie dagen terug.

Timothy geeft ter gelegenheid van het in de wacht slepen van de grote opdracht in zijn New Yorkse woning een feestje. De aanwezige gasten vermaken zich voornamelijk met oppervlakkige prietpraat en het bekritiseren van het werk van anderen. Een van de gasten ontdekt de vogeleieren die Timothy verzamelde toen hij nog in Engeland op school zat en die hij keurig heeft geëtaleerd in een houten kistje met een glazen plaat. De gast laat de verzameling nogal onbenullig uit zijn hand donderen, maar Timothy lijkt er niet zo

Schetsen van de douane

mee te zitten. Voor het bakken van een omelet moet je tenslotte toch ook eieren breken. Dit ogenschijnlijk kleine voorval is echter de ontsteking van een explosieve periode in Timothy's leven.

Door vele flash-backs -die steeds verder in de tijd teruggaan- krijgt de lezer inzicht in de achtergrond van de hoofdrolspeler. Zijn overtocht naar de Verenigde Staten, het verlaten van zijn oude firma in Engeland, zijn eerste succes als reclameontwerper, zijn huwelijk met Maggie dat ten prooi viel aan zijn eveneens tot mislukken gedoemde relatie met Sylvia, zijn schooltijd en tenslotte zijn eerste schanddaad als kind.

"Het lijden van Timothy Hole" wordt door Alan Moore op een opmerkelijke manier verteld. Wat op het eerste gezicht een objectief verhaal is, blijkt bij nadere beschouwing uiterst subjectief. Doordat iedere gebeurtenis en handeling vanuit het perspektief van de hoofdrolspeler wordt verteld, kruipt de lezer als het ware zeven dagen in de huid van Timothy Hole. Hij ziet de omgeving zoals Timothy die waarneemt, wordt deelgenoot van zijn gedachten, dromen, angsten, zelfs van zijn hallucinaties. Deze verhaaltechniek, die bekend staat als de "Stream of Consciousness", verschaft de lezer de mogelijkheid om zich zonder enige moeite met de hoofdrolspeler te identificeren en zich een goed beeld te vormen van zijn complexe psychologie. Anderzijds moet de lezer voortdurend op zijn hoede zijn. Er is geen commentaarstem die duidelijk maakt wat écht is en wat slechts in de gedachtenwereld van de hoofdrolspeler bestaat. Daarbij komt dat geen enkele gebeurtenis in *Een kleine moord* op zichzelf staat. Iedere gebeurtenis heeft slechts tot doel een volgende gebeurtenis in te leiden, zodat een lange (associatieve) keten ontstaat die de lezer/Timothy uiteindelijk naar de bron van de crisis zal voeren. Een gebroken vogelei met donkerrode strepen ("*Net bloed. Als het ei uit de moeder komt, moet het er even uitzien als het bebloede hoofd van een klein mensenkind.*"), leidt tot een droom over een volwassene en een kind, die op haar beurt weer leidt tot het jongetje in de straten van New York, enzovoorts.

Niet alleen deze associatieve keten leidt naar het verleden; ook in de strakke hoofdstukindeling van het album wordt de freudiaanse opzet duidelijk. Naarmate we verder in het verleden van Timothy Hole doordringen, wordt de sfeer beklemmender, wint de gegeven informatie aan gewicht en besteden de auteurs meer ruimte aan de flash-backs. In het eerste hoofstuk -*New York (1985-1989)*- beslaan de flash-backs slechts de periode van drie dagen die voorafgingen aan Timothy's vertrek naar Engeland. De periode voorafgaande aan het breken van de vogeleieren (drie dagen voor zijn reis) is dus niet

De scène met de douane in *Een kleine moord*

van belang voor de verhaallijn. In het tweede hoofdstuk -*Londen (1979-1985)*- beslaan de flash-backs de gehele periode die in de hoofdstuktitel vermeld staat; van zijn eerste sollicitatie tot zijn vertrek naar het grote New Yorkse reclamebureau. Ook in het derde hoofdstuk -*Sheffield (1964-1979)*- beslaan de flash-backs de gehele periode van de hoofdstuktitel, waarbij van belang is dat het vierde en laatste hoofdstuk -*De oude gebouwen (1954-1964)*- zich eveneens in Sheffield afspeelt, maar om voor de hand liggende redenen zó belangrijk is voor de verhaallijn (hier wordt Timothy/de lezer geconfronteerd met de oorsprong van de crisis) dat het als een apart hoofdstuk wordt behandeld. In dit laatste deel van het album ontlaadt zich alle spanning als Timothy de confrontatie met de jongen (zijn eigen "Ik") aangaat. Hoewel de auteurs niet onomstotelijk duidelijk maken of Timothy de Man of Timothy de Jongen als overwinnaar uit de strijd komt, wordt er toch gesuggereerd dat de Jongen de strijd heeft overleefd als Timothy een blikje Vimto (de frisdrank van de jongen) koopt.
Alan Moore en Oscar Zarate maken in *Een kleine moord* meer gebruik van suggesties en symbolen. Soms geven die een dieper inzicht in de psyche van de hoofdpersoon en op andere momenten bepalen zij een belangrijk deel van de sfeer. Zo wordt de identiteitscrisis waarin de hoofdpersoon verkeert al in het begin van het album symbolisch weergegeven als Timothy's paspoort op het vliegveld wordt gecontroleerd. De douanebeambte spreekt -hoe begrijpelijk ook- Timothy's achternaam verkeerd uit: *"Meneer Timothy Hole?" "Holly. Je spreekt 't eigenlijk uit als "Holly". Ik ben Engelsman, ziet u."*. Deze scène is tevens de eerste van een aantal waarin de controverse tussen de Verenigde Staten en Engeland een rol speelt.
Aan de hand van Timothy's gedachten over de Russische reclamecampagne voor Flite is af te leiden dat hij steeds dichter bij "de waarheid" komt. Aanvankelijk denkt hij nog in stereotypen en vooroordelen: een enorme kop van Lenin die woest over het Rode Plein kijkt naar een aanplakbord met "Flite" in cyrillische letters. Proteïsche figuren die in plaats van sikkels, flessen Flite omhooghouden. Kozakken, kosmonauten en KGB-ers. Veel later vraagt hij zich af wat de Russen eigenlijk van het leven verwachten, om die vraag -nog weer later- te beantwoorden met: *"Ze willen Amerikaans zijn. Het is zó duidelijk. We hoeven niet te gissen naar hún behoeften. We verkopen hen de onze. Onze cultuur, onze smaak,..."*. Tijdens het gevecht met de jongen/zichzelf komt hij met de uiteindelijke versie van de reclameposter die de, door hem zojuist ontdekte, essentie van het leven weergeeft: op een hete middag op het Rode Plein leunen een jongen en zijn opa tegen een muur. Op de muur is het gezicht van Lenin te zien. Aan de rechterkant drinkt de jongen onbezorgd een fles Flite. Aan de linkerkant overlegt een warme, dorstige opa bij zichzelf; werpt schuldige, zielige blikken naar Lenin die beschuldigend terugkijkt. Het leven teruggebracht tot de onbezorgde, onschuldige jeugd die bij het ouder worden verloren gaat, gecorrumpeerd wordt. Met alle gevolgen vandien.
Een soortgelijke rode draad vormt de roman *Lolita* van Vladimir Nabokov. Hierin is Humbert Humbert, een Europese immigrant van middelbare leeftijd, geobsedeerd door de twaalfjarige Dolores (Lolita). Nadat Lolita's moeder door een auto is doodgereden gaat Humbert er met Lolita vandoor. De (sexuele) relatie tussen beiden is gedoemd te misluk ken. In *Een kleine moord* staat Timothy met het boek op en gaat hij ermee naar bed. Vlak voor de uiteindelijke confrontatie concludeert hij: *"Zo veranderen we, eerst in Lolita; dan, met een meesmuilend lachje, in Humbert Humbert."*.
Sfeerbepalende elementen zijn onder andere de architectuur en het weer. In New York en de eerste dag in Londen domineren de betonmassa's, asfaltbanen en moderne, kille gebouwen die perfect harmoniëren met de oppervlakkige prietpraat van de personen. Hoe dichter Timothy bij zijn ouderlijk huis in Sheffield -zijn jeugd- komt, hoe kleinschaliger en persoonlijker de gebouwen en hun interieurs worden.
In het begin van het album spelen bijna alle scènes uit "het heden" zich in een overdadig zonlicht af. Maar gaandeweg verschuiven ze naar de avond en de nacht, steekt de wind op en gaat het regenen. De lezer, die zich -door het subjectieve vertelperspektief- toch al makkelijk met Timothy heeft geïdentificeerd, wordt op deze manier

DIT IS EEN ERNSTIGE ZAAK! JE KRIJGT EEN STEVIG PROCES AAN JE BROEK.
IN NEW YORK REED IK M'N AUTO IN DE POEIER! IK BEDOEL, WAT WIL JE EIGENLIJK? WIL JE ME SOMS VERMOORDEN?
SCHAPEN

Een kleine moord

EEN KORST VUIL VALT TUSSEN HET GLAS EN HET PLASTIC DEKSEL UIT, EEN PERFEKTE AFDRUK, ALS IK HET DEKSEL LOS-TREK, DE VERZEGE-LING VERBREEK...
DAAR. DAAR, HET GEEFT...

Een kleine moord

nóg dieper in de maalstroom getrokken en kan de beklemmende sfeer bijna voélen.
Een ander thema waarover de lezer van het album mondjesmaat geïnformeerd wordt is het idealisme van de jonge Timothy. De presentatiemap die hij bij zijn eerste sollicitatie overhandigt bevat ontwerpen over oorlog en vrede en een protest tegen nucleaire samenwerking met Zuid-Afrika. In het fotoalbum dat hij bij zijn ouders doorbladert (hij begint -conform de structuur van de strip- achteraan) staat een een foto van hem als *angry young man* voor een door hem geschilderd doek waarop een arbeider gekruisigd is op een dollarteken. Hoever dit idealisme inmiddels van hem afstaat wordt duidelijk als hij zijn oude auto terugziet. De *Rock Against Racism*-stikker die hij daar vroeger opgeplakt heeft is hem nu zó wereldvreemd dat hij denkt dat hij die stikker er in de jaren '60 heeft opgeplakt. De Rock Against Racism-campagne stamt echter uit het eind van de jaren '70. Timothy's idealisme is even diep in zichzelf begraven als het potje met insecten in de aarde begraven is. Dat dat potje op het einde van het album een kolossale afmeting heeft aangenomen is in dit verband, symbolisch gezien, niet vreemd.
Toen Maggie hem vroeg wat het ergste was dat hij ooit gedaan had, antwoordde hij dat dat het begraven van een potje met levende insecten was. Hij vertelde er echter bij dat hij was teruggegaan en ze had vrijgelaten, waarop Maggie zegt dat zij dan wel met hem wil trouwen. Verder in het album zal hij dit tegenover zichzelf blijven volhouden. De lezer weet dan inmiddels dat hij nooit is teruggegaan. In Timothy's onderbewuste moet hij zich dat steeds gerealiseerd hebben. Hoe hardnekkiger hij zichzelf voorhoudt dat hij is teruggegaan, hoe *groter* dit op zichzelf kleine incident in zijn onderbewuste wordt.
Het slot van het album is, symbolisch gezien, van grote klasse. Na de "gewelddadige" confrontatie tussen Timothy de Man en Timothy de Jongen (waarmee de betekenis van de droom uit het begin van het album duidelijk wordt), ontwaakt Timothy in het licht van de opkomende zon. Hij staat op, laat zijn bril liggen (omdat hij weer een heldere kijk op de dingen heeft gekregen) en loopt naar het dorp. Daar koopt hij een krant en een blikje Vimto (de frisdrank van de jongen) dat achter een stapel blikjes Flite vandaan moet worden gehaald. Buiten liggen er drie eitjes in een vogelnest ("*Er is een nieuwe dooier in het gebarsten eitje. Nieuw leven in de schoongeschraapte baarmoeder. Alles is zwanger.*"). Timothy heeft een innerlijke "reiniging" ondergaan, voor hem begint een nieuwe dag waarin alles nog mogelijk is. In het licht van de opkomende zon zien we Timothy temidden van een fiets, een trein, een auto en een vliegtuig. De wereld ligt voor hem open.

Schetsje op een brief

Raives: De ene helft van het duo

Paul van Gremberghen

Tijdens de stripbeurs van Kortrijk liepen we vorig jaar ook Guy Servais tegen het lijf. Beter bekend onder zijn pseudoniem Raives *vormt hij de helft van het stripduo Warnauts & Raives, dat vooral indruk heeft gemaakt met de broeierige Afrikaroman* Congo 40. *Beide auteurs zijn opgegroeid in het Belgische Luik, waar ze allebei een opleiding in de schone kunsten hebben gevolgd (overigens niet op hetzelfde college). Ze hebben elkaar pas na hun studie, via gemeenschappelijke vrienden, leren kennen. We hebben slechts kort met* Raives *kunnen praten, maar vinden het gesprekje niettemin de moeite waard om onder jullie aandacht te brengen.*

Raives *is je pseudoniem. Gebruik je dat om niet verward te worden met...*

Met Claude Servais, ja. Raives is een anagram van Servais. Eris Warnauts publiceert wel onder zijn ware naam, maar zijn broer weer niet. Eric is de broer van Marc-Renier, die voor Glénat en Lombard werkt. Voluit heet hij Marc-Renier Warnauts. Eric heeft nóg een broer die strips maakt. Dat is Roland Warnauts. Hij heeft een album gemaakt voor Alpen Publishers.

Eric en jij werken niet volgens de klassieke taakverdeling, waarbij de een schrijft en de ander tekent. Jullie tekenen allebei. Hoe moet ik me jullie samenwerking voorstellen?

Dat is niet eenvoudig. We doen vrijwel alles samen. Eric schrijft de scenario's weliswaar alleen, maar we praten er van tevoren over. De ideeën voor een nieuw verhaal komen van ons beiden. Eric werkt die vervolgens uit. Hij beschrijft wat er in de strip gebeurt, welk avontuur er in verteld wordt. We tekenen samen. We hebben ongeveer dezelfde stijl, al zijn er wel bepaalde dingen die meestal door één van ons worden gedaan. Ik neem bijvoorbeeld de ingewikkelde decors met veel details voor mijn rekening. Daarentegen zijn de plaatjes met veel gezichten in close-up al snel voor Eric, maar al het overige doen we samen. Verder hebben we geen duidelijke taakverdeling. De inkleuring wordt weer door mij gedaan, net als de découpage. Eric schrijft dus het scenario en stuurt dat naar mij op. De onderverdeling in scènes en tekstballonnen doe ik. Ik bepaal ook de perspektieven. Tijdens het maken van de strip kan de pagina-indeling trouwens nog gewijzigd worden.

Ik heb de indruk dat jullie veel foto's als documentatie gebruiken.

Enorm veel. Als we ons documenteren, beginnen we overigens met televisieuitzendingen. Voor *Onschuldig* hebben we erg veel uitzendingen van de RTBF (de Waalse televisie) kunnen gebruiken. Verder gebruiken we van alles. Van modetijdschriften tot fotobladen, waar we fotocopieën van maken. We gaan weliswaar uit van foto's, maar gebruiken die alleen als houvast. De rest verzinnen we zelf. Veel auteurs schamen zich ervoor om toe te geven dat ze veel foto's gebruiken. Wij niet. Kijk, voor iemand als Michelangelo lag het anders. Die kon bij wijze van spreken kiezen uit een tribune vol modellen die hij kon schilderen. Ik heb daar de middelen niet voor en dus gebruik ik foto's.

Ben je op de plaatsen geweest die je in je strips laat zien?
Nee, nooit. We zijn niet naar Congo gegaan en ook niet naar Duitsland.

Waar zijn julie nu mee bezig?

We hebben net een serie korte verhalen voltooid. Dat is begonnen met één kort verhaal dat we voor het tijdschrift Corto hadden gemaakt. Corto ging echter over de kop en ons is toen gevraagd om er een serie van te maken, zodat er een album van kon worden uitgegeven. Wij hadden daar wel zin in en we besloten om het ene verhaal na het andere te maken. De bundel gaat *In het teken van de evenaar* heten (Inmiddels verschenen bij Casterman, PvG). Daarnaast zijn we begonnen aan een nieuw lang verhaal voor Casterman. Dat gaat *Intermezzo* heten en zal zo'n 60 tot 65 pagina's beslaan. Het speelt zich af in Italië. Als alles goed gaat, wordt het in 1992 in (A Suivre) voorgepubliceerd. De albumversie staat voor 1993 gepland.

Heeft het verhaal opnieuw de Tweede Wereldoorlog als achtergrond, zoals Congo 40 *en* Onschuldig?

Nee, de aantrekkingskrachtvan de oorlogstijd is voor mij dat die periode de scharnier vormt tussen twee heel verschillende tijdvakken, maar *Intermezzo* zal zich in onze tijd afspelen. Een gedeelte van het verhaal speelt overigens wèl in het verleden. Er komen enkele flash-backs naar de jaren zestig in voor.

De kracht van Congo 40 *is volgens mij dat je als lezer beseft dat je niet precies weet wat er aan de hand is. Je voelt de onderhuidse spanning, maar kunt haar niet verklaren. En zodra je denkt het te weten, wordt alles weer op losse schroeven gezet en ga je twijfelen.* Onschuldig *is veel eenvoudiger van opzet. Geen ingenieuze plot, maar een chronologische vertelling van de belevenissen van een oorlogswees.*

In *Congo 40* werden de personages gedomineerd door de verhaallijn. In *Onschuldig* wilden we dat omdraaien. In dat verhaal zijn de personages dan ook het meest belangrijk.

Dat ben ik niet met je eens. Door alle informatieve teksten heeft Onschuldig *af en toe meer weg van een documentaire dan van een roman.*

Ja, maar aan de andere kant worden de verhoudingen tussen de verschillende personages in *Onschuldig* beter uitgewerkt dan in het eerste verhaal. Wat de plot betreft ontlopen beide verhalen elkaar niet veel, al heeft de intrige in *Onschuldig* misschien de neiging om pas op de plaats te maken ten gunste van de aandacht die besteed wordt aan het schetsen van de relaties tussen de diverse personages. Het volgende verhaal wordt opnieuw een liefdesroman, waarin we onze aandacht ditmaal alleen zullen richten op de verhoudingen tussen de hoofdpersonen en niet op de historische gebeurtenissen.

Nog een laatste vraag over Lou Cale. *De eerste twee delen daarvan zijn in het Nederlands vertaald en die ademen echt de drukkende atmosfeer van een grote stad uit. Gaan jullie op die voet verder?*

Nou, het vierde verhaal, *Etrange fruits*, speelt zich af in Arkansas. Het volgende deel zal zich wel weer in New York afspelen. Niet meer in het centrum van de stad, maar op Coney Island. Overigens zou *Lou Cale* zich in principe ook op, zeg maar, Cuba kunnen afspelen. Maar het is waar, dat New York in het begin van de reeks erg prominent aanwezig was. Dat kwam ook doordat het tijdvak dat we gekozen hadden, zich daar zo goed voor leende: dat had het voordeel dat we de periode van de Amerikaansse film noir in beeld konden brengen. Aan de andere kant zijn er veel strips die in New York moeten spelen en alleen in het begin twee pagina's met wolkenkrabbers laten zien. Daarmee is het decor gegeven. De overige pagina's zouden dan evengoed een andere stad kunnen voorstellen. Wij proberen een stad in onze verhalen een veel prominenter rol te geven.

Dit interview kwam tot stand dankzij de talenhulp van Dominiek Vermandere en Christianne Bezembinder-De Wolf.

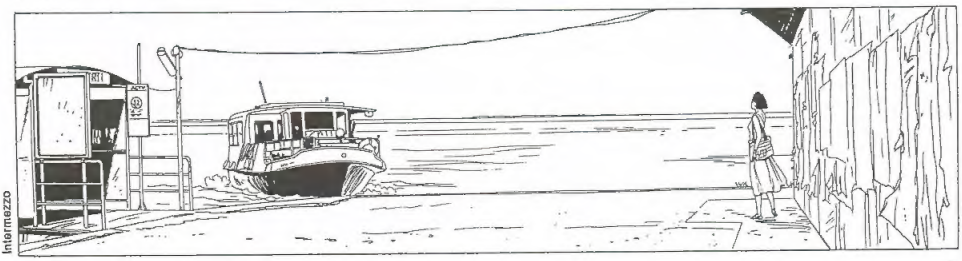

Intermezzo

Stripdagen Haarlem (15-17) mei: meer dan een boekenbeurs

Mike Leenders

De verwachtingen omtrent de eerste editie van de Stripdagen Haarlem zijn hooggespannen. In tegenstelling tot de Striptweedaagse, zoals die al sinds jaar en dag door Het Stripschap georganiseerd wordt, ligt in Haarlem het accent niet op het boekengebeuren, maar op de kunstzinnige waarde van de strip. Niet de middenstanders-mentaliteit van uitgevers en handelaren, maar het geloof in de culturele waarde van het medium strip ligt ten grondslag aan het Haarlemse stripfestival. De Stichting Beeldverhaal Nederland, organisator van de Stripdagen Haarlem, lijkt dan ook de steken op te vangen die Het Stripschap al jaren laat vallen. De zo broodnodige promotie van het beeldverhaal in Nederland is meer dan het initiëren van een omzetstijging bij de verschillende uitgeverijen.

De poster voor Haarlem door Ever Meulen

Het initiatief voor het festival is zo'n tweeëneenhalf jaar geleden door Joost Swarte genomen. Het zag er toen even naar uit dat Het Stripschap de kosten van de door haar georganiseerde Striptweedaagse niet meer zou kunnen dragen.
Joost Swarte: "En dan beginnen de hersens van de doorsnee tekenaar natuurlijk te malen en ga je zitten nadenken of, hoe en waar het kan worden voortgezet."
Maar er was nog een reden. JS: "De festivals in Breda en Haarlem waren tot dusver vooral boekenbeurzen. Mijn idee van een stripfestival is anders. Ik vind dat zo'n manifestatie ook inzicht moet verschaffen in het medium, door allerlei nevenaktiviteiten rond het festival." Volgens Swarte kenmerkten de festivals zich voornamelijk door twee problemen: "Als ik iets geleerd heb van Angoulême is het dat zoiets plaats hoort te vinden in een provinciestad. In grote steden heb je het probleem dat de mensen na de beurs over de hele stad uitwaaieren en dat stripliefhebbers, tekenaars en uitgevers elkaar niet meer terugvinden. En juist dat informele circuit rond zo'n beurs is aantrekkelijk. Je spreekt mensen zonder verplichtingen. Je hebt geen haast, je drinkt wat met elkaar en je lost problemen in een half uurtje op waar je anders máánden over moet faxen. Een provinciestad is kleiner en daardoor overzichtelijker. Bovendien is Het Stripschap er nooit aan toe gekomen om de tentoonstellingen professioneel aan te pakken. Dus dacht ik: als we het nu eens ergens gaan doen waar al belangstelling bestaat van culturele instellingen voor strips. Dan kunnen zij aanhaken aan de boeken- en ruilbeurs en onder eigen verantwoordelijkheid tentoonstellingen opzetten met eigen mensen, eigen budget en met onze adviezen."
Naar aanleiding van een tentoonstelling over zijn werk in het Frans Halsmuseum wist Swarte dat de directeur van dat museum in een dergelijk project geïnteresseerd was. Die interesse zette zich na een gesprek om in enthousiasme en samen met Martijn Daalder verzamelde Swarte zoveel enthousiaste reacties dat ze besloten het erop te wagen.
"Toen kwam Martijn er achter dat Gerrit de Jager rondliep met het idee voor een stichting die zich zou inzetten voor het stripverhaal in het algemeen. Er zou een bibliotheek moeten komen, een informatiecentrum, bij gebrek aan een opleiding tot tekenaar zouden er workshops georganiseerd moeten worden, promotieaktiviteiten voor de Nederlandse strip in het buitenland, juridische steun voor tekenaars die in auteursrechtelijke problemen komen, etcetera. Min of meer gemodelleerd naar de Stichting Popmuziek Nederland."
Beide initiatiefnemers ontmoeten elkaar en de Stichting Beeldverhaal Nederland is een feit. Belangrijkste aktiviteit van de stichting wordt het organiseren van de Haarlemse Stripdagen. De Raad van de Kunst reageert echter negatief op een subsidieverzoek voor een stripdocumentatiecentrum. JS: "Hun argumentatie was dat de strip is ingebed in de commercie en ze nog niet wisten of je je daar als overheid mee moest gaan bemoeien. Lijkt me een idioot argument, want datzelfde kun je van de film zeggen. Heel jammer, want het werk van overleden tekenaars wordt gewoon in de prullenbak gegooid. Er is veel materiaal en kennis aanwezig en dat moet je ergens bundelen en opslaan. Anders verdwijnt het, omdat familie van tekenaars niet weet wat de waarde van de nagelaten spullen is."
Swarte en consorten lieten de moed echter niet zakken. Het Haarlemse gemeentebestuur werd enthousiast en steeds meer culturele instellingen in die stad zegden hun medewerking toe. Het resultaat van hun inzet (en vooral ook van de mensen die naamloos achter de schermen werken) is in mei te beoordelen.
(citaten gedeeltelijk overgenomen uit Het Parool en een interview door Marjolein de Groot in opdracht van de organisatie.)

PROGRAMMAOVERZICHT

Hoewel bijna het hele navolgende programmaoverzicht definitief is, kunnen op het laatste moment nog onderdelen geschrapt of toegevoegd worden. Datzelfde geldt voor de lijst met tekenaars die op het festival aanwezig zullen zijn. De entree voor het festival bedraagt ƒ10. Voor sommige aktiviteiten moet je echter (bij)betalen. Informatie hierover is t.z.t. in Haarlem verkrijgbaar. Het Haarlems Dagblad drukt een kleurenbijlage met plattegrond en programmaoverzicht. De festivalbijlage uit Oor zal als programmaboek fungeren. Beiden zijn op de beurs gratis verkrijgbaar.

Tentoonstelling Theo van den Boogaard
De tentoonstelling biedt een overzicht van het gevarieerde werk van Van den Boogaard. Oud en nieuw werk, strips en reclametekeningen en een overzicht van de verschillende stijlen waarin hij werkt en heeft gewerkt. De tentoonstelling loopt van 16 mei t/m 23 augustus. Bij de tentoonstelling verschijnt een ruim geïllustreerde monografie. Een aantal originelen is te koop.
Plaats: De Vishal aan de Grote Markt.

Tentoonstelling Schuiten
Grote expositie van Schuiten aangevuld met "Ça, c'est la France"; een expositie van de Franse ambassade en Maison Descartes.
Plaats: Aula Stedelijk Gymnasium, t.o. Prinsenhof 3.

Tentoonstelling Robert Crumb
Deze bijzonder vormgegeven tentoonstelling is eerder in Angoulême te zien geweest (zie elders in dit blad) en geeft een overzicht van zijn hele oeuvre. De expositie loopt van 10 mei t/m 21 juni. Ter gelegenheid van deze tentoonstelling verschijnt een verzameling strips van Crumb (o.a. Mr. Snoid en Mr. Natural) onder de titel "Natuurlijk".
Plaats: Het Teylers Museum, Spaarne 16.

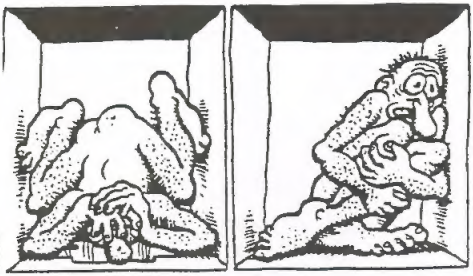

Crumb

Expositie van Glen Baxter
Voor wie de absurde humor van deze schrijver, tekenaar en schilder nog niet kent is een kennismaking met Baxters wereld een must. De expositie loopt van 8 t/m 31 mei.
Plaats: Galerie Tanya Rumpff, Spaarnwouderstraat 74.

Tentoonstelling Baudoin
Deze Franse auteur, van wie binnenkort zijn eerste album in Nederland verschijnt, komt elders in dit blad uitgebreid aan bod. De expositie is alleen tijdens de Stripdagen te zien.
Plaats: Text en Uitleg, Donkere Spaarne 7.

Tekeningen Wasco
Plaats: Galerie Schouten en De Vries, Burgwal 2.

Expositie Joost Veerkamp
Zijn Kuifjepersiflages in de Volkskrant maakten deze illustrator bij een groot publiek bekend.
Plaats: Jacobijn II, Paarlaarsteeg 5.

Expositie Moebius/Giraud of Enki Bilal
Tussen de 80-100 originelen van Moebius/Giraud! Bijeen gebracht door stripwinkel De Jacobijn. Gaat dit project onverhoopt niet door, dan zal Bilal de expositie vullen.
Plaats: Galerie Ruyssenaars, Jacobijnestraat 22.

Expositie Jonge Honden
Voor wie deze tentoonstelling nu nóg niet gezien heeft. Overzicht van jonge, Nederlandse auteurs.
Plaats: Stadsbibliotheek, Doelenplein 1.

Expositie Kreater
Tentoonstelling van kindertekeningen n.a.v. een stripproject op school.
Plaats: Radio Haarlem, Kleine Houtstraat 11a.

Lezingen
16 mei van 13.30-14.30 uur: Martijn Daalder.
17 mei van 15.00-16.00 uur: Henk Kuijpers.
Plaats: Teylers Museum, Spaarne 16.

Animatiefilms
Een preview van het Holland animation Film Festival. Op 15 en 17 mei zijn er twee voorstellingen, op 16 mei vier.
Plaats: Toneelschuur, Smedestraat 23.

Ruilbeurs
Open van 10.00-17.00 uur op 16 en 17 mei.
Plaats: Concertgebouw en Zang en Vriendschap.

Boekenbeurs
Open van 10.00-17.00 uur op 16 en 17 mei.
Plaats: Tent op de Grote Markt.

Peter Pontiac dag
16 mei staat in het teken van de verwevenheid van de strip met de rock-kultuur. Tussen de optredende bands draait Peter Pontiac zijn plaatjes.
Plaats: Patronaat, Zijlsingel 2.

Mouseparty
17 mei geen House-, maar Mouse Party. Mickey, Minnie, Speedy, Jerry, etc. worden geacht deze avond boven een gewone dansavond uit te tillen.
Plaats: Patronaat, Zijlsingel 2.

Cheap Suit Serenaders
De band "van" Robert Crumb speelt vrijdagavond tijdens een besloten diner-dansant. Eén optreden is een beetje weinig voor het over laten vliegen van een band en niet zo leuk voor het grote publiek. Vandaar dat de band waarschijnlijk elders in de stad (Haarlemse Jazz Club?) nogmaals zal optreden.

Disney-Gebeuren
16 en 17 mei staat het Houtplein in het teken van Disney. In het Antiquariaat Houtplein is de expositie **Galerij der Groten** (Harry Balm) te zien.

Expositie Voges/Schuylenburg/Jippes
Een expositie met Pa Pinkelman-tekeningen van Carol Voges, Donald Duck-tekeningen van Ed van Schuylenburg en (onder voorbehoud) een Daan Jippes-expositie.
Plaats: Stichting Beeldende Kunst (SBK).

Sjors & Sjimmie Stripdag
In tegenstelling tot verleden jaar geen tekenwedstrijd, maar wel een stripkwis, diashow, striptekenlessen, signerende auteurs uit Sjors & Sjimmie en een tentoonstelling van nog ongepubliceerde platen van het nieuwe Felix Flux- en January Jones-verhaal. Zaterdag 16 mei van 10.00-17.00 uur.
Plaats: De Egelantier, Gasthuisvest 47.

De Kort/Schreurs
Eric Schreurs en Hein de Kort zijn het hele weekend in de kroeg te vinden. Een aan hen aangepaste kroeg wel te verstaan, met tal van aktiviteiten.
Plaats: Café Studio aan de Grote Markt.

Diversen
Ook op andere plaatsen in de stad zul je De Strip tegenkomen. De stationsrestauratie kleedt de zaak in "Bommelsfeer" aan, Casterman verzorgt een "leesbus", Rederij Haarlem verzorgt striplunches, tal van etalages zullen aan het festival worden aangepast, een aantal straten krijgt tijdelijk een stripnaam, componist Juriaan Andriessen schrijft een speciale compositie voor de Stripdagen, de N.Z.H. rijdt met stripreclame op haar bussen en in het kader van de Stripdagen zijn bepaalde lijndiensten gratis. Diezelfde N.Z.H. heeft haar naam gegeven aan de Stripprijs. Eén voor het beste album van het afgelopen jaar en één aanmoedigingsprijs voor het talent.

Aanwezige Auteurs

R. Crumb
G. Baxter
B. Bus
D. Jippes
F. Boucq
J. de Moor
M. Schetter
J. Staller
G. de Jager
R. Windig
D. Lawrence
W. Plijnaar
J. Bosschaert
P. Pontiac
B. van der Meij
J. de Loustal
J. Steenhouwer
P. Teng
J. Swarte
G. Pinelli
J. Giraud
J. Veerkamp
Kamagurka
L. Matotti
D. Comes
F. Schuiten
L. Immerzeel
H. de Kort
E. de Jong
H. Kuijpers
W. Vance
H. Kolk
P. van Dongen
Wasco
G. Leever
P. de Wit
Andreas
E. Bilal
Th. van den Boogaard
E. Baudoin
C. Voges
Herr Seele
G. Shelton
W. van Linthout
Ever Meulen
L. Cromheecke
E. Schreurs
J. Kruis
K. de Boer
P. de Smet
A. Oosterwijk
L. Ong
W. Vleeschouwer
E. Bilal
Rahir
O. Zarate

Christian Charrier

Le Procès-Verbal

Baudoin

"Aktie? Strips zijn juist heel geschikt om het innerlijk van mensen en dingen te tonen."

Sommige stripjournalisten zijn van mening dat strips zich uitstekend lenen voor het beschrijven van aktie en het vertellen van humoristische verhalen. De meeste lezers zullen het daarmee eens zijn. Maar als je er goed over nadenkt moet je wel tot de conclusie komen dat het onzin is.
Humor, oké. Maar aktie? Nee. Een strip is een opeenvolging van stilstaande beelden. Hoe kun je in stilstand beweging laten zien? De strip schiet daarin als medium tekort. Maar desondanks weten verschillende stripmakers zo goed de suggestie van beweging te wekken, dat zij erin geslaagd zijn die handicap te overwinnen. En dat niet alleen; inmiddels is iedereen ervan overtuigd geraakt dat het stripverhaal bij uitstek geschikt is voor het vertellen van gags en avontuur. Zie hier het resultaat van jarenlang geploeter: de strip wordt vrijwel uitsluitend geassocieerd met humor en aktie.
En hoe zit het dan met emoties; welke plaats krijgen zij in de hedendaagse strip? Verhalen die gaan over menselijke gevoelens zijn uiterst zeldzaam. Maus van art spiegelman is de enige succesvolle uitzondering. Maar er zijn er meer: de verhalen van Los Bros Hernandez, van Munoz en Sampayo, van Mattotti. Opmerkelijk is dat dit relatief onbekende strips zijn. Hoe komt dat? Is het medium niet geschikt voor het beschrijven van gevoelens, slagen de makers er niet in dit op overtuigende wijze te doen, of zijn de lezers er niet in geinteresseerd?
De waarheid ligt waarschijnlijk ergens in het midden. Het stripverhaal, zoals we dat nu kennen, is voorgekomen uit een bepaald type geïllustreerde boeken, bedoeld voor kinderen en volwassenen die geen 'echt' boek konden of -later- wilden lezen. Amusement, ontspanningslektuur. En de meeste mensen lezen nog steeds strips ter ontspanning. Humoristische en aktiestrips zijn al tientallen jaren populair en vaak in handen van talentvolle auteurs, wat hun succes nog vergroot. Ondanks deze, bijna dwingende, historische achtergrond, zijn stripverhalen niet per definitie pulp. In ieder geval niet vanwege hun vorm: door de kombinatie van tekst en beeld en de opeenvolging van (stilstaande) beelden is de strip een medium met unieke mogelijkheden.
Kan een auteur in een strip een bepaalde sfeer overbrengen, een bepaalde emotie uitdrukken? Ik denk het wel. Ik durf zelfs te beweren dat het medium zich daar bij uitstek voor leent, juist vanwege het feit dat hier getekende beelden gecombineerd worden met tekst! In een roman of gedicht heeft een auteur alleen woorden tot zijn beschikking. De beeldende kunst moet het zonder woorden stellen. In de film gaat het om beelden-in-beweging; stilstand is niet aan de orde, ook niet in gedachten. De strip kent al die handicaps niet, en toch is de 'emotionele', de 'poëtische' strip zo goed als niet aanwezig in het hele stripgebeuren zoals we dat kennen. Maar gelukkig zijn er uitzonderingen. Zoals de begaafde Franse auteur Baudoin. Wie kennis wil maken met een ander soort strip, lees Baudoin.
Tijdens de Stripdagen Haarlem zal in Galerie Tekst & Uitleg aan het Korte Spaarne een overzichtsexpositie van zijn werk te zien zijn. Tevens verschijnt dan zijn eerste nederlandstalige album bij uitgeverij Sherpa. Onderstaand volgt, als eerste kennismaking met de auteur, een interview dat in februari 1988 werd gemaakt door Christian Charrier voor het blad Bulles Dingues.

© Procilis-Verba.

Edmond Baudoin, je bent op twee manieren met stripverhalen bezig: op de eerste plaats ben je stripauteur, en als zodanig verzorg je zelf tekst en tekeningen, op de tweede plaats ben je tekenaar, en werk je op scenario's van anderen. In beide gevallen gaat het om een en dezelfde persoon en over die persoon wil ik het met je hebben. Kun je me vertellen hoe je er toe gekomen bent om strips te gaan maken?

Ik ben niet opgeleid tot tekenaar... Mijn ouders vonden tekenen geen 'serieuze' bezigheid. Ik was een 'goede' zoon, ik heb hun raad opgevolgd en een opleiding tot boekhouder gevolgd. Ik vond het verschrikkelijk, maar ik heb het afgemaakt!
Ik ben als boekhouder gaan werken. Ik werkte in een luxe hotel in Nice, waar ik staflid was. En ik tekende 's avonds en 's nachts. Dat was niet gemakkelijk als je de hele dag al gewerkt had!
Langzaam maar zeker werd de behoefte om te gaan tekenen steeds sterker. Het werd mei '68. Ik zat bij het toneel, en dat hele toneelgedoe heeft er toe geleid dat ik besloot om er helemaal mee op te houden, en al die verantwoordelijkheden te laten voor wat ze waren... Rond 1970 heb ik echt gekozen, ik dacht nog niet aan het maken van strips -als kind had ik geen strips gelezen-, ik dacht meer aan illustratiewerk. Ik maakte ook geen deel uit van het kunstenaarsmilieu in Nice, ik rommelde dus wat in de marge van de grote Kunst, de Kunst die in Nice erkend werd. Het kostte me moeite in die kringen te geraken, als 'boekhouder'...
Ik heb dus geen gemakkelijke start gehad. Financieel gezien waren er geen problemen. Ik had mijn baan op een goed moment opgegeven: van mijn geld kon ik nog wel twee, drie jaar leven. Maar

in die tijd wilde ik het ook maken als tekenaar. Als je echter gewend bent om acht uur per dag te werken en je hoeft opeens alleen nog maar te tekenen, dan is dat niet zo vanzelfsprekend... Bovendien, wat is tekenen? Dat betekent niks... Je hebt geen status, je verkoopt niks, wat je maakt bestaat niet... Daar kwam nog bij dat ik echt niet wist wat ik moest maken. Kunstenaar ben je niet zomaar, van de ene op de andere dag! Kunstenaar, wat is dat? Als ik 's avonds naar bed ging, en ik had de hele dag alleen maar getekend, dan had ik het moeilijk...
Maatschappelijk gezien, als boekhouder, bestond ik niet meer. En tekenaar was ik nog niet. Bovendien was ik helemaal leeg. Een schepper is een soort zender/ontvanger, maar ik was nog geen goede ontvanger. In negen jaar boekhouden was alles opgedroogd. Toen ben ik begonnen met het illustreren van gedichten van auteurs, waar ik altijd al van gehouden heb: Neruda, Rimbaud... En beetje bij beetje begon ik weer wat te maken. Daarna heb ik geprobeerd wat te verkopen.
Ik ben naar Parijs gegaan en heb overal aangeklopt. Dat werkte wel, wat ik deed werd redelijk gewaardeerd. Uiteindelijk zei Numa

uitdrukken. En dat kan allemaal in één plaatje, en gemiddeld heb je zo'n plaatje of acht per pagina. Dat geeft enorm veel mogelijkheden... En als je dan ook nog het hoofd van een personage laat ontploffen begint het echt leuk te worden...
En om terug te komen op wat ik net zei: ik zie iedereen die nu strips maakt, op welk niveau dan ook, als een pionier. De strip heeft nog geen stevige basis. Alles kan zo verdwijnen als de markt geen stand houdt, de uitgevers verdwijnen... Dan gaat de hele zaak terug naar de eenvoud van het begin, zonder dat het iemand opvalt. De wereld draait door, of de strip nou bestaat of niet. Hoeveel mensen interesseert het op dit moment? Wie kent Muñoz en Sampayo, Boudjellah, Golo, Mattotti...?

Kun je wat vertellen over het album waar je nu mee bezig bent, Le portrait? *(Dit interview werd in 1988 gemaakt, MS)*

Ik wil proberen aan de balloons en bijschriften nog iets toe te voegen, menselijke emoties te tekenen op het moment dat mijn personages ze ervaren. Nu gebruikt iedereen balloons en teksten in balloons, die iemands gedachten weergeven. Ik wil proberen die

Le Peau du Lézard

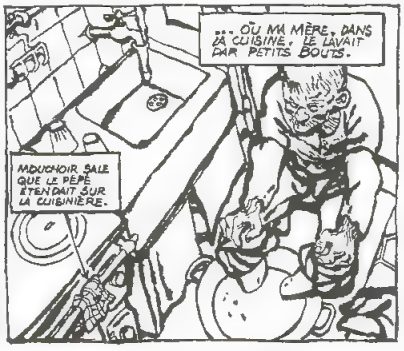

Couma Acò

La Croisée

Sadoul, die voor *Le canard sauvage* werkte, tegen me: wat jij maakt, dat kunnen wel strips worden. En toen heb ik dus geprobeerd strips te maken... De eerste platen waren volstrekt onbegrijpelijk, maar in die tijd was Jacques Glénat (Franse uitgever, MS) nog niet zoals nu en hij kocht ze van me. Hij was anders, en zijn fonds ook. Daarmee bedoel ik dat er toen mensen waren die werk publiceerden van auteurs, die vandaag de dag niet meer aan de bak zouden komen. Auteurs die intussen interessante dingen hebben gemaakt.

Heb je het idee dat je in een strip alles kunt vertellen wat je wilt, of zie je het als één van de vele mogelijkheden?

Toen ik met strips begon, deed ik dat in de eerste plaats om geld te verdienen. Ik kende het medium strip niet en ik stond er wat minachtend tegenover. Ik beschouwde het niet als kunst. Maar toen ik daarna strips ging maken ontdekte ik dat het een uitingsvorm is die de moeite waard is, maar die nog in de kinderschoenen staat: de tijd van de stomme film van het stripverhaal... Ook al worden in de Verenigde Staten al lange tijd strips gemaakt, ook al hebben *Pilote* en Goscinny (in de functie van hoofdredacteur van dit blad, MS) de strip belangrijke impulsen gegeven, wat stelt het nou voor? Een jaar of twintig? Wat er in Amerika in die tijd is gebeurd, wat betekent dat nou? Er zijn grote tekenaars geweest, grote vertellers, maar ze hebben niet veel meer gedaan dan een bijdrage leveren aan de wording van het stripverhaal.
Tot nu toe zijn in strips voornamelijk aktieverhalen verteld. Misschien is dat een vergissing. Misschien is het stripverhaal wel bij uitstek geschikt om in plaats van de uiterlijke kenmerken juist die andere, die verborgen kant van dingen en mensen te laten zien, gevoelens.

Is zo het idee ontstaan om in De eerste reis *het hoofd te laten 'ontploffen' van de hoofdpersoon?*

(Lacht..) Ik heb het niet helemaal zelf bedacht, maar het is wel zo dat het vertellen van een verhaal met behulp van tekeningen en teksten in hokjes en balloons qua compositie heel veel mogelijkheden biedt, waar ik me niet van bewust was toen ik met strips begon. De tekening kan over het leven gaan, terwijl in de tekst over de dood gesproken wordt, en de balloons liefde

gedachten, die gevoelens niet meer op te schrijven, maar te tekenen. Daarvoor gebruik ik een pantomimespeler, die steeds laat zien hoe mijn personages reageren. Zo'n gebaar zal ik dan op moeten delen... Goed! Maar ik weet nog niet of het werkt.
Futuropolis (Baudoins Franse uitgever, MS) vindt het in ieder geval goed als ik het probeer.
Ik denk dat beelden steeds complexer worden en dat lezers beelden steeds beter leren lezen. Sommige beelden zijn symbolen geworden, referentiepunten, ze maken deel uit van onze dagelijkse werkelijkheid.
Neem bijvoorbeeld de afbeelding van Marilyn Monroe op het rooster van de metro, met haar opwaaiende jurk. Dat ene beeld vertelt op zich al een heel verhaal, vervangt een hele reeks zinnen. Je kunt op die manier heel goed spelen met beelden... Willem deed dat pas nog in een boek dat bij Futuropolis is verschenen. Hij heeft daarbij gebruik gemaakt van aktuele beelden, van beelden die iedereen kent, die inmiddels tot onze visuele cultuur behoren.
Maar je kunt je ook voorstellen dat een auteur in een bepaald stripalbum beelden bedenkt die heel geleidelijk, naarmate het verhaal vordert, symbolen worden (zoals de afbeelding van Marilyn Monroe), ideogrammen. De auteur leert de lezer dan een nieuwe taal, een nieuwe code, en met het gebruik van nieuwe symbolen levert hij een extra bijdrage aan het stripverhaal als uitingsvorm.

Precies... Als ik jouw albums lees, dan vind ik je een van de meest 'grafische' auteurs, maar tegelijkertijd ook een van de meest 'literaire'. Daarmee bedoel ik dat je teksten heel belangrijk vindt... Kunnen we jou een dezer dagen als scenarist begroeten?

Pasgeleden zei Crespin (auteur van o.a. *Armalite* tegen me dat hij graag een scenario van mij zou willen hebben, en dat zou ik ook wel leuk vinden om te doen! Ik scenarist? Misschien, maar wat ik schrijf en wat ik teken hangt zo nauw met elkaar samen, houdt zo sterk verband met elkaar, dat ik het moeilijk vind om alleen een scenario te schrijven... Een scenario is bij mij bijna een heel boek. Maar dat verandert weer als ik daarna ga tekenen. Als een tekenaar een scenario van mij letterlijk zou uitwerken zou hij me verraden. Hij verraadt me door me niet te verraden. (Een scenario voor een andere auteur heeft Baudoin inmiddels nog steeds niet geschreven, maar wel zijn eerste roman! MS)

Wat zijn je banden met de stripwereld? Met uitgevers, collega's... etc?

Mijn collega's... Prima... Ik vind de meeste mensen heel sympathiek, misschien omdat ze veelal introvert zijn. Als je wilt tekenen moet je van de eenzaamheid houden... Dus als je elkaar ziet ben je eigenlijk heel tevreden, omdat het lekker is af en toe naar buiten te komen, de hele club bij elkaar... We praten bijna nooit over het werk, we gaan gewoon samen wat drinken. Met uitgevers had ik altijd een veel minder goed contact, was het niet zo gemakkelijk. Wat ik maakte interesseerde hen niet. Ze vonden het te moeilijk, of te somber of te triest... Nou ja, er was altijd wel iets... Ze vonden het zelfs te artistiek. Etienne Robial van Futuropolis is natuurlijk de grote uitzondering. Met hem... Ja, dat is belangrijk. Als Futuropolis er niet was geweest, zou ik vijf, zes jaar geleden opgehouden zijn met het maken van strips... Robial is de enige, die vijf jaar lang in mij geloofd heeft. Nu gaan er meer deuren voor me open, zijn er meer mensen die me wel wat willen laten maken, maar tot een jaar of twee geleden was dat onmogelijk...

afgeronde verhalen, er is maar één verhaal. *Passe le temps, La peau du lézard, Un flip coca, Un rubis sur les lèvres* en *Le premier voyage* vormen een geheel. Het ene verhaal is geen vervolg op het andere, maar ik vertel iedere keer hetzelfde. Op de een of andere manier gaat het om verschillende stukken van hetzelfde verhaal... Maar als ik aan een verhaal werk, heb ik wel het gevoel dat ik iets nieuws aan het maken ben.
Ik heb *Un rubis sur les lèvres* bijvoorbeeld gemaakt na *Un flip coca*, waarin een hele moeilijke découpage zat. Het verhaal moest een 'blues' zijn, muziek... *Un flip coca* is geen 'verhaal', de rode draad is moeilijk te volgen. Maar je onthoudt bepaalde gevoelens, bepaalde beelden blijven je bij... Daarna wilde ik een meer recht-toe-recht-aan-verhaal maken. Omdat ik in zwart-wit werk, dacht ik: nu ga je een verhaal vertellen over zwart en wit! Ik heb een witte en een zwarte hoofdpersoon gezocht, en ze in een omgeving gezet waarin het zwart in wit over moest gaan... De plaats van handeling was dus heel erg belangrijk. Ik moest wel kiezen voor een woestijn of een sneeuwlandschap. Dat hele verhaal is gebaseerd op die tegenstelling. En als het zwart het wit opneemt, dan kan het verder

Le Peau du Lézard

Un Rubis sur les Lèvres

La Danse Devant le Buffet

En Angoulême?

Angoulême is een kermis. Elk jaar roept iedereen dat het afschuwelijk is en elk jaar gaat iedereen er weer naar toe... Maar het blijft een verschrikking! Ik geloof niet dat het de strip een impuls geeft. De prijsuitreiking is over het algemeen vreselijk, armzalige albums worden er gekozen. (Tja... in 1992 zal Baudoins nieuwste album, *Couma acó*, in Angoulême in de prijzen vallen, MS.)
Tegelijkertijd is het ook promotie, een show die veel goed kan doen, omdat er in het hele wereldje over gesproken wordt. Maar alles loopt door elkaar heen... Ik weet niet wat ik van dat hele spektakel moet vinden... In de literatuur is het gemakkelijk, je hebt stuiverromans, erotische boekjes, detectives... Je weet altijd wat je koopt, terwijl je onder de noemer 'strips' echt alles aantreft... Sommigen vinden dat prettig, omdat strips er zijn voor het grote publiek... En dat is ook zo! Als ik zeg, dat het stripverhaal ongekende mogelijkheden heeft, dan bedoel ik daarmee niet dat het een produkt voor de elite moet worden. Het is belangrijk dat strips 'populair' blijven. Strips moeten niet in een museum hangen. Maar ik kan niet zo tekenen als Margerin (Frank Margerin maakt humoristische strips die in Frankrijk zeer populair zijn, MS) en Margerin kan niet zo tekenen als ik... Dat is alles... Wat wij maken is heel verschillend, maar dat neemt niet weg dat ik Margerin heel erg waardeer.
Er moeten allerlei strips bestaan... Net als films... Ik weet dat ik nooit 200.000 exemplaren van een boek zal verkopen, en daar streef ik ook niet naar... Het is voldoende dat er mensen zijn, die mijn boeken lezen.
Ik hou niet van kijk- en luistercijfers, van verkoopcijfers. Maar als je tegenwoordig minder dan 12.000 exemplaren verkoopt, bestaje niet. Als er meer uitgesproken verschillen tussen de genres zouden bestaan, zouden de uitgevers een bepaalde politiek kunnen voeren: "Ik geef zoveel boeken uit die goed verkopen en zoveel 'moeilijke' titels...". Ik heb mijn werk als boekhouder opgegeven (onder andere) om van die cijfers af te zijn. Dat heb ik niet gedaan om ze in de strip weer tegen te komen. Dan word ik wel weer boekhouder...

Hoe komt bij jou een verhaal tot stand?

Het ene verhaal brengt het andere voort... In het begin wist ik dat niet, maar later heb ik 't me gerealiseerd. Er bestaan geen

leven. Maar als het wit het zwart opneemt, zal het eraan sterven... Ik heb dus een heel klassiek verhaal getekend, en dat komt omdat ik daarvoor *Un flip coca* had gemaakt.

Je bent je dus bewust van de thema's, die vaak terugkomen in jouw verhalen... Bijvoorbeeld de melancholieke adolescent, die zich verveelt tijdens de zomervakantie... Die komt zowel terug in Passe le temps *als in* Un rubis sur les lèvres *en* Le premier voyage?

Ja, absoluut. En er is nog iets. In al mijn boeken, zelfs in *Un flip coca* of *Passe le temps*, heeft de hoofdpersoon een soort 'ik-weet-niet-wat-ik-moet-doen-gevoel'... Maar hoe dan ook, of ze nou wel of niet weten wat ze moeten doen, op het eind van het verhaal gaan de hoofdpersonen er vandoor... Zelfs in *Un flip coca*, gaat men terug naar Napels... Misschien...

Ze lopen weg, maar meestal gaan ze eerst terug naar een plaats uit hun jeugd...

Ja! Ja! Het is steeds hetzelfde personage dat vertrekt en weer terugkomt...

In Passe le temps, *in* Un rubis sur les lèvres, *in* Le premier voyage, *in al die verhalen komt een jongetje voor...*

Altijd hetzelfde jochie... Ik gebruik hem als een soort cliché, een persoonlijk cliché, dat de lezer herkent. Het is een spelletje dat ik met mezelf speel, zoals dat bij films ook wel gebeurt, regisseurs die zelf in beeld komen.

En de vogels dan? Dat zijn vaak roofvogels en die associeer ik niet onmiddellijk met jou!

Zo zie ik die vogels niet. Ik zie ze niet als roofvogels, of als andere vogels. Ik gebruik ze omdat ze een ruimte tot leven brengen, ze brengen de lucht tot leven en... En, nee, je stelt die vraag terecht... Laten we zeggen dat er bepaalde dingen zijn, zoals vogels en katten, die ik met een bepaald doel gebruik. Ik teken bijvoorbeeld een kat als ik een knus interieur wil schetsen, want ik geloof niet dat een kat in een vijandige omgeving blijft. Een kat symboliseert voor mij een bepaalde veiligheid... Het zijn symbolen, die ik misschien hun eigenlijke betekenis ontneem, om ze me toe te kunnen eigenen. Verder hou ik er niet zo van details te tekenen, het interieur van een

huis, enzovoorts. Dus zoek ik daar symbolen voor... Vanaf het moment dat die vent een kat op zijn knieën heeft, zeg ik tegen mezelf: dat zit snor!

Even heel konkreet. Hoe ga je te werk als je een boek maakt, een plaat, een plaatje... Ga je ter plekke kijken, schetsen maken, foto's maken... Denk je eerst na over het verhaal, daarna over de teksten, het tekenwerk, enzovoorts?

Ik denk eerst na over het verhaal. Een stripverhaal zet ik op als een boek. Ik maak eerst heel veel aantekeningen... Bij *Un rubis sur les lèvres* bijvoorbeeld, is de rode draad het verband tussen zwart en wit. Daarna komen de vragen: hoe kan het zwart doordringen in het wit? Dat kan alleen via een gewelddadige aktie, dus zoek ik een gewelddadige aktie, enzovoorts... Als ik al die basiselementen heb, dan moet ik het centrale thema verder uit gaan diepen. Dan ga ik lezen, films kijken, luisteren naar jazz, net als ik altijd doe. Maar op die momenten maak ik massa's aantekeningen... Als er een verband is met zwart en wit, hupl, schrijf ik het op, ook als ik nog niet weet waar ik dat voor kan gebruiken. Ik verzamel alles wat scenario (dat zal de scenaristen plezier doen...!) en een maand of vijf met het tekenwerk. Het scenario kost me de meeste tijd. Dus als jij dan vraagt waarom ik geen scenario's schrijf voor anderen... Hé! Ho! Kerel (lacht), en dan...?! Maar als ik over een scenario praat, dan bedoel ik ook alles wat er mee samenhangt. Al die vragen die ik me stel over de sfeer, het soort problemen waar ik het met je over gehad heb...

Je vroeg ook nog iets over onderzoek ter plekke... Dat ligt voor mij anders... In *Un flip coca* slaagde ik er niet in het gezicht van de vrouwelijke hoofdpersoon te tekenen, dus heb ik het niet gedaan. Voor *La peau du lézard* kon ik de koppen van de twee oudjes maar niet vinden (terwijl ik foto's had!). Ik heb een model moeten maken van klei voor het me lukte! Maar dat doe ik niet voor alle albums. Toen ik met *Le premier voyage* bezig was, heb ik de weg die Mathieu aflegt verschillende keren gelopen om ter plekke schetsen te kunnen maken... Dat wou ik persé. Ik heb meer dan honderd schetsen gemaakt. Zelfs die etalages waarin hij zichzelf ziet, heb ik ter plekke bekeken om te zien wat voor effect dat gaf... Dat is niet gemakkelijk te tekenen! Het was de eerste keer dat ik zo te werk

La Croisée

La Croisée

verband kan houden met de rode draad van het verhaal. Het is een gistingsprincipe... Het werkt niet onmiddellijk, maar na een paar maanden concentreert alles zich op wat je aan het doen bent...

Je hebt dus eerst een thema, en daarna verrijkt het verhaal zich. Op een zodanige manier zelfs dat ik driekwart moet laten liggen. Dat is heel erg moeilijk, maar daar dwing ik mezelf toe. In tweede instantie komt dan het grafische werk en eigenlijk gaat dat op dezelfde wijze...

In *Un rubis sur les lèvres* is de zwarte, Simon, bijvoorbeeld steeds tegen de kaders geplaatst, terwijl Marc, de witte, altijd in het midden van het plaatje staat. Hij staat daar op z'n gemak. Totdat hij het slachtoffer wordt van de sneeuwlawine; dan wordt hij weggevaagd. Simon trekt Marc onder de sneeuw vandaan en komt zo midden in het beeld terecht. Vanaf dat moment zijn de rollen omgedraaid. Simon blijft in het midden van de plaatjes en Marc blijft tegen de kaders geplakt... En dat wordt zijn dood...

Ik hou met al dat soort dingen rekening, maar dat ligt niet vanaf het begin vast, dat komt geleidelijk. En in het geval van *Un rubis sur les lèvres*, moest ik noodgedwongen 5 of 6 platen opnieuw tekenen, omdat Simon daarin niet tegen de kaders stond... Aan een album blijf je werken... In *Un flip coca* zie je het gezicht van de heldin niet, omdat het me niet lukte haar te tekenen. In het scenario was ze er, maar toen ik aan het tekenen was, kon ik geen meisje vinden dat model voor haar kon staan... Misschien doe ik dat omdat ik er een beetje teveel van mezelf in leg... Ik ewing mezelf soepel te zijn... Ik werk aan een strip als aan een schilderij...

Dat wou ik net zeggen... Jij maakt niet een klein stukje af, begint dan met het volgende, enzovoorts...

Precies! Als ik aan een album werk, zie ik dat als een geheel. Net als een schilderij, waarop je aan de onderkant iets van kleur moet aanbrengen omdat je dat aan de bovenkant teveel hebt gedaan... Het is een kwestie van evenwicht en dat evenwicht moet er door het hele album heen zijn. Ik werk overal tegelijk aan, en als ik pagina 3 opnieuw moet doen, dan doe ik dat...

Daarmee verlies je toch heel veel tijd?!

Tja, hoe zit het met de tijd. Laten we zeggen dat, als een album me gemiddeld een jaar kost, ik een maand of zeven bezig ben met het ging. Ik heb dus geen standaardmanier van werken, die ik bij alle albums hanteer... Wat wèl altijd geldt, is dat het geweldig is om te doen en dat je er helemaal ellendig uitkomt, helemaal uh... (lacht), ellendig, hè!

Wat het schrijven van scenario's betreft: bouw je een verhaal op de klassieke manier op? Dus eerst een inleiding, gevolgd door een aantal gebeurtenissen en dan een slot? Gebruik je een cliff-hanger op het eind van de pagina, dat soort dingen...?

Nee, ik doe het niet volgens de regels. De verhalen die rechtstreeks in album verschenen zijn, kunnen ook niet opgedeeld worden in stukken om ze in afleveringen in een blad te publiceren. Stel je voor dat je de eerste zes pagina's van *Un rubis sur les lèvres* in een blad ziet... Die sla je over, die zijn onbegrijpelijk. Hetzelfde geldt voor *Un flip coca*. Mijn albums zijn meer opgezet als romans. Ik stel me juist vragen over het ritme, over de melodie der dingen... Maar van bepaalde regels ben je je niet bewust. En daar ontkom je niet aan. Nadat ik *Un rubis sur les lèvres* had gemaakt, viel me in dat er in *La peau du lézard* een pagina met vogels voorkomt. En dat was niet toevallig. Die gebruikte ik omdat ik een pauze in wilde lassen, een bepaalde overgang aan wilde geven. In *Un rubis sur les lèvres* vinden we die pagina met vogels terug, en ook daar is het geen toeval. Die pagina geeft de overgang naar de sneeuw aan... Goed, toen realiseerde ik me dat het in beide gevallen ging om pagina 21, een pagina halverwege een boek van 44 pagina's dus! Dat had ik niet met opzet zo gedaan. Maar dat neemt niet weg dat het niet leuk is als je drie jaar later merkt dat je op een bepaalde manier geprogrammeerd bent, terwijl je zelf denkt dat je een nieuw vertelritme hebt gevonden! Als ik dus zeg: nee, ik hanteer geen enkele regel, dan is dat geen absolute waarheid. Je ontkomt er niet aan dat je in een bepaalde werkelijkheid leeft, dat je bepaalde dingen in je hebt.

Je tekent ook verhalen op scenario's van anderen. Pas je dan je manier van werken aan de scenarist aan?

Ja... Dat wil zeggen, Frank is een literair schrijver. Soms heb ik problemen met de ruimte die hij me laat... Ik schrijf natuurlijk tamelijk groot... En dat vereist tekenwerk met veel totaalshots. Maar van de andere kant gaat dat goed samen met het type verhaal dat

Frank schrijft: heel indringend, recht voor zijn raap. Ik heb me dat niet onmiddellijk gerealiseerd. Ik ben vrij traag wat dat betreft en met Frank heeft het bijvoorbeeld een aantal verhalen geduurd voordat tekst en beeld goed bij elkaar gingen aansluiten. Er moet iets zijn, als je in het huwelijk treedt met een scenarist, maar het is niet gezegd dat je dat als tekenaar onmiddellijk te pakken hebt. Met Frank gebruik ik dus veel zwart, veel totaalopnames, indringende beelden...

Met Lob ligt het anders, zijn er andere problemen. De verhalen van Lob zijn vaak binnen gesitueerd. De verhalen waar we nu mee bezig zijn spelen zich grotendeels in een taxi af, dus krijg ik zin, en lijkt het me ook nodig om afstand te nemen, totaalopnames te maken zelfs als Lob dat niet aangeeft... Hij is gegrepen door het verhaal en blijft vlakbij de taxi, terwijl ik me ervan verwijder zodra ik kan. (De verhalen, die Baudoin met de inmiddels overleden scenarist Lob maakte voor het blad (*A Suivre*), zullen dit jaar verschijnen bij uitgeverij Futuropolis, MS.)

Als je met een scenarist werkt, moet er eerst nagedacht worden over het verhaal en over de sterke kanten van een auteur. Ik geef toe dat ik Lob richting 'noir' trek (en ik bedoel dat op z'n Amerikaans: waarheid, realisme...) en dat is wel geinig, want Lob zegt tegen me: "Baudoin, als ik zie wat jouw tekeningen met mijn verhaal doen, heb ik zin om een detective te schrijven ..".

Vanuit de tekst/beeld relatie is efficiënte het meest belangrijk. Voor Tardi bestaan tekst en beeld bijvoorbeeld niet naast elkaar, los van elkaar. Het gaat erom dat het werkt. Ik ben het met hem eens. Wat doet het ertoe hoeveel ruimte de teksten in beslag nemen, hoeveel ruimte de tekeningen! Reiser werkte zijn tekeningen niet uit en hij schreef niet bepaald literaire teksten, maar tekst en beeld samen geven een perfekt resultaat. Of een strip nu veel tekst heeft of juist veel plaatjes, het gaat erom dat het werkt. De lezer moet in het verhaal getrokken worden.

Ik heb een poosje als vormgever voor een blad gewerkt, en toen maakte ik af en toe tekeningen. In die tijd heb ik ontdekt hoe belangrijk teksten zijn. Het is niet slim van een tekenaar om zijn tekening op de voorgrond te willen plaatsen, omdat hij, als hij dat doet, zowel tekst als tekening om zeep helpt. De tekenaar moet rekening houden met de plaats die de tekst inneemt. De tekst maakt deel uit van zijn tekening, hoeveel plaats ze ook in beslag neemt. Ik denk dat het de taak is van de tekenaar om de tekst in zijn waarde te laten, omdat dan ook de tekening zijn waarde behoudt. Het is echt een huwelijk. Strips bestaan niet alleen maar uit plaatjes... In het begin dacht ik dat, omdat ik alleen tekenaar was. Maar strips zijn een combinatie van tekst en tekenwerk en in die syntaxis geschiedt het wonder, tenminste als het werkt.

De 'klare lijn' is niet echt jouw stijl. Wat vind je ervan?

Het is mijn stijl niet, maar ik heb er niks tegen... De klare lijn geeft het zoeken naar absolute efficiënte weer. Absoluut. De tekst wordt zo eenvoudig mogelijk gehouden om zo snel mogelijk 'to the point' te komen. Voor de rest is het minder duidelijk... Zoiets als 'de' klare lijn bestaat niet. Sommige mensen gebruiken de klare lijn, maar ze hebben niks te vertellen en werken gewoon in die stijl omdat dat in de mode is. Waarbij je overigens moet beseffen dat de klare lijn niet berust op simplistisch tekenwerk: je moet fantastisch kunnen tekenen. Maar laten we 't zo zeggen: als je je best doet, foto's kopieert, de hele tijd dingen overtrekt, dan krijg je een soort klare lijn...Alleen stelt het scenario vaak niet veel voor, en wat blijft er dan over van die klare lijn? Het wordt een stijloefening.

Ik ben overigens van mening dat als de strip in een crisis verkeert, dat het dan meer een scenario crisis is dan een tekencrisis. Dus krijgt de klare lijn klappen, net als de rest, omdat het scenario niks voorstelt! Maar als het scenario goed is, en als de klare lijn echt haar doel bereikt, namelijk maximale efficiëntie, dan heb ik er niks tegen.. Ben ik er helemaal voor! Ted Benoit bijvoorbeeld, prima!

Je begint nu zelf over de crisis in de strip, dus hoef ik dat niet meer te doen. Wat denk je?

Wat ik denk? Nou, ik denk dat we hetzelfde meemaken als de science-fiction een paar jaar geleden. Het SF verhaal bloeide en dus vroegen alle uitgevers hun auteurs om SF te maken. Nadat de markt overspoeld was met duizenden SF-boeken, en mensen zeven, acht waardeloze boeken hadden gelezen, zijn de liefhebbers van dat genre afgehaakt. De uitgevers draaiden de SF dus de nek om...

Met de strip is iets soortgelijks gebeurd. Stripverhalen verkochten elk jaar beter en dus moesten er meer strips gemaakt worden, ging jan en allemaal strips maken... Er was een groep liefhebbers die een bepaald aantal albums kocht, maar toen die zelfde mensen 800 albums aangeboden kregen, hie den ze ermee op. Je moet een gigantisch inkomen hebben wil je meer dan twee albums per dag kunnen kopen! Zeker als er van die twee albums twee slecht zijn!

Dat betekent niet dat er geen goeie strips meer gemaakt worden. Het aantal goede strips is nog steeds hetzelfde. Wat dat betreft is er geen crisis. Maar er worden gewoon zoveel albums gepubliceerd dat het ten koste gaat van de kwaliteit en de markt erdoor wordt verziekt.

En er is nog iets. Iets dat veel erger is... Nu gaat *Kuifje* eraan. En dat betekent dat er geen nieuwe lezers meer worden geworven, terwijl er steeds meer albums worden uitgebracht. Bladen voor kinderen of adolescenten zijn een belangrijke basis! De jongens die strips lezen als ze 14 zijn, blijven dat doen. Als de bladen een voor een verdwijnen, zullen steeds minder kinderen strips gaan lezen. Het is een uitingsvorm die moeilijk toegankelijk is voor een kind dat nooit strips heeft gelezen. Steeds als er een *Kuifje* verdwijnt, verdwijnen er even zovele lezers voor de komende jaren. Voor de uitgever is dat niet echt een probleem, de toekomst interesseert hem niet. Hij verkoopt zijn albums vandaag, niet morgen!

Door het verdwijnen van de bladen krijgen ook nieuwe tekenaars geen kans meer.

Dat klopt. En een beginnend tekenaar kan alleen maar vooruit komen als hij kan publiceren. Als je tekent en je verhalen verschijnen nooit in druk, dan zie je om te beginnen niet hoe je tekenwerk verband houdt met het drukwerk, hoe het eruit ziet, enzovoorts... Bovendien zorgt zo'n publicatie er nog op een andere manier voor dat je je fouten efficiënt verbetert. De sociale waardering van je werk is heel belangrijk. Dus is het absoluut noodzakelijk om te publiceren. Wat dat betreft is het een goeie zaak dat er hier (in Frankrijk, MS) een aantal fanzines zijn, die deze taak gedeeltelijk kunnen overnemen.

BIBLIOGRAFIE VAN EDMOND BAUDOIN

Les sentiers cimentés (Futuropolis, 1981)
Civilisation (Génat, 1981)
Passe le temps (Futuropolis, 1982)
La peau du lézard (Futuropolis, 1983)
Un flip coca (Futuropolis, 1984)
La danse devant le buffet (sc. Frank: Futuropolis, 1985)
Avis de recherche (sc. Frank; Futuropolis, 1986)
Le premier voyage (Futuropolis, 1987)
Théatre d'ombre (sc. Frank; Les Humanoïdes Associés, 1987)
La croisé (sc. Frank; Les Humanoïdes Associés, 1988)
Le proces verbal (roman van Le Clezio; Fut./Gallimard, 1989)
Le portrait (Futuropolis, 1990)
Couma acó (Futuropolis, 1991)
Harrouda (roman van Tahar ben Jelloun; Fut./Gallimard, 1991)

Te verschijnen:
Carla (oorspronkelijk verschenen in (A Suivre), sc. Lob, Futuropolis, 1992)
Théoreme (roman van Pasolini; Futuropolis/Gallimard, 1992)

Bovenstaand artikel werd met toestemming van de uitgever overgenomen uit *Bulles Dingues!* nummer 9, 1988 en uit het Frans vertaald door Mat Schifferstein en Hedy Stegge
De inleiding is van de hand van Mat Schifferstein. Met dank aan Edmond Beaudoin, voor het verzorgen van de bibliografie en Aad Duineveld, voor de opmaak

Rivière revisited

Carl Bieker

Het aardige van korte analyses, zoals het artikel van Wim te Dorsthorst over Rivière, is dat dergelijke analyses bijna nooit "af" zijn: er blijven altijd wel elementen over waar de auteur niet aan denkt. Ook is het mogelijk, dat ondanks veel speurwerk in bibliotheken niet achter de gewenste informatie kon worden gekomen. Het is voor ons dan ook heel verrassend en tegelijk heel stimulerend om brieven van lezers te ontvangen die meer tipjes van de sluier kunnen oplichten of (en waar gewerkt wordt, worden fouten gemaakt) ons attent maken op verkeerde informatie.
Zo ontvingen wij naar aanleiding van het artikel over Rivière drie inzendingen die de moeite waard zijn om hier verder te bespreken.

Het Spitzner Museum (1943)

Allereerst was er de brief van Rob van Zanten die ons attent maakte op een foutje in het artikel. De ware naam van Hitler bleek niet, zoals aangegeven, Adolf Schicklgruber, maar hij heette echt Hitler. Van Zanten geeft de geschiedenis als volgt weer (en citeert daarbij uit de standaardbiografie "Hitler, het einde van een mythe"): Op 7 juni 1837 kreeg Maria Anna Schicklgruber een onwettige zoon, Aloys Schicklgruber (Hitler's vader). Maria trouwt later met Johann Georg Hiedler. Als Aloys vijf jaar oud is overlijdt zijn moeder. Zijn vader gaat een zwerversbestaan leiden en Aloys wordt opgevoed door zijn oom Johann N. Hiedler. Deze oom bewerkstelligt in 1876 een officiële naamswijziging voor de jonge Aloys van Schicklgruber in Hitler (een opzettelijke verschrijving van Hiedler). Op 20 april 1889 krijgt Aloys een zoon die hij (jawel) Adolf noemt. De rest mag als bekend worden verondersteld...

DE WASSEN VROUW UIT HET MUSEUM SPITZNER

Daarnaast kregen we twee interessante beschouwingen over het verhaal *De wassen vrouw uit het museum Spitzner* uit *Posthume Onthullingen*. Zoals in het stuk over Rivière aangegeven stond, wisten we in naslagwerken niets te vinden over de wereldberoemde (?) schilder Pol Delmotte. Had Andreas hier dan een gefingeerd persoon te berde gebracht? De reacties van Bart Pinceel en Hans Otten brachten licht in de duisternis. We hadden ons in de luren laten leggen door een samengestelde naam.

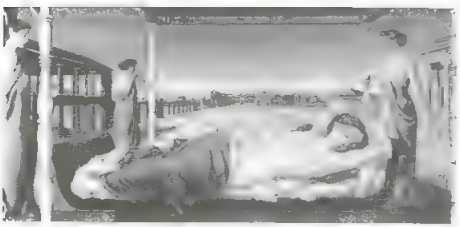

Slapende Venus (1943)

Pol Delmotte blijkt een door Andreas gebruikt pseudoniem voor Paul Delvaux, samen met Magritte de bekendste Belgische surrealist (en inderdaad wereldberoemd). Delvaux werd in 1897 geboren en heeft inmiddels de respectabele leeftijd van 94 jaar bereikt. De meisjesnaam van zijn moeder was Jamotte (Del-motte, juist). Delvaux' stijl kenmerkt zich (zeker in zijn latere periode) door zijn fascinatie voor onderwerpen als (realistisch geschilderde) skeletten, naakte vrouwen, treinen en spoorwegstations. Daarnaast liet de schilder in zijn werken veelvuldig zuilengalerijen en monumentale bouwwerken terugkomen. Delvaux' schilderijen vallen op doordat genoemde elementen in een onderlinge samenhang worden geplaatst, terwijl ze in feite niet bij elkaar horen. Dat geeft degenen die Delvaux' schilderijen bekijkt een gevoel van vervreemding dat kan overgaan in bewondering.
Beslissend voor de ontwikkeling van zijn schilderstijl was de dood van zijn moeder in 1932. Een andere gebeurtenis die in diezelfde tijd grote invloed op Delvaux en zijn werk had, was zijn bezoek aan het Spitzner Museum op de Brusselse markt. Het Spitzner Museum was een soort medisch rariteitenkabinet, een tentoonstelling van skeletten en wassen anatomische modellen met allerlei gruwelijke verminkingen en spektakulaire ziekten. De bezoeker kon naar wens griezelen van, dan wel zich verlustigen aan het hier tentoongestelde leed, maar op Delvaux maakte dit een grote indruk. Beide gebeurtenissen zijn doordrongen van het verschijnsel dood en waren voor Delvaux verwarrende ervaringen. Kort na dit bezoek maakt Delvaux een eerste versie van het schilderij *De slapende venus*, een werk dat hij in 1933 zou vernietigen. In latere jaren maakt hij nog verschillende versies van ditzelfde doek.
Een ander schilderij van zijn hand dat uit het bezoek aan het Spitzner Museum voortvloeide was *Het Spitzner Museum* (1943), algemeen beschouwd als een van zijn meesterwerken.

De wassen vrouw uit het Museum Spitzner pl. 7

Andreas gebruikt in *De wassen vrouw uit het museum Spitzner* met name gedeelten uit dit schilderij. Zo staan in een inlegprentje op plaat 5 enkele mannen afgebeeld die allen op dit schilderij voorkomen. Het zijn persoonlijke vrienden van de schilder: Emile Salkin, Gerard Bertouille, Paul-Gustave Van Hecke, Yvan Denis en Olivier Picard. Opmerkelijk is ook het fragment van een liggende

De wassen vrouw uit het Museum Spitzner pl. 5

De fasen van de maan I (1939)

vrouw op plaat 7: draai de pagina en kwartslag en je hebt de staande vrouw met het in trance opgeheven hoofd (bij een boograam) uit datzelfde schilderij!
Uit het schilderij *De grote skeletten* (1944) werd eveneens een fragment gebruikt. We vinden op plaat 1 de schedel terug met op de

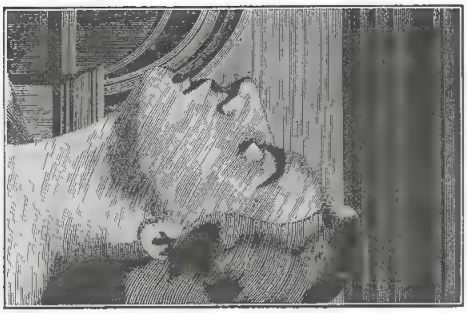

De wassen vrouw uit het Museum Spitzner pl. 3

achtergrond de deurpost van het bewuste schilderij.
Het gemantelde geraamte op plaat 4 is een van de figuren uit het schilderij *De kruisiging* (voorstellend de kruisiging van Jezus, waarbij alle personen als geraamten zijn afgebeeld! Het schilderij werd in 1951 gemaakt). Saillant detail is, dat dit schilderij bij een tentoonstelling in Venetië zoveel stof deed opwaaien dat de toenmalige patriarch van deze stad (de latere Paus Johannes XXIII) zijn gelovigen verbood de tentoonstelling te bezoeken. Delvaux schilderde overigens een hele reeks taferelen die de laatste uren van het leven van Jezus verbeeldden, waarbij alle Bijbelpersonages zijn vervangen door lugubere skeletten.
Terug naar plaat 3. Het inlegprentje van de man met bril is een terugkerend thema in een tiental(!) schilderijen van Delvaux. De figuur met de bril schijnt de geoloog Otto Lidenbrock te zijn (vaak in combinatie met de sterrekundige Palmarin Rosette afgebeeld), één van de personages uit de verhalen van Jules Verne, van wie Delvaux een groot liefhebber was. Op het schilderij *Eresaluut aan Jules Verne*, maar ook op de schilderijen *De fasen van de maan I , II* en *III* (1939-1942) en *Het Congres* (1941) treedt deze figuur nadrukkelijk op de voorgrond.

De grote skeletten (1944)

Riviere en Andreas hebben zich bij het schrijven van De wassen vrouw uit het museum Spitzner grondig gedocumenteerd over het werk en de achtergrond van Paul Delvaux. Het verhaal op zich is al beklemmend en sinister en de gebruikte fragmenten uit de schilderijen van Delvaux geven daar nog dat extra beetje sfeer aan. Met dank aan de inzenders van deze boeiende informatie. Het mag duidelijk zijn dat we deze geste van de kant van onze lezers zeer waarderen. We wachten bij volgende stukken met spanning op jullie reacties!

Angoulême '92: ander continent

Weirdos van een

Carl Bieker

Van 23 tot en met 26 januari werd in Angoulême het 19e (!) stripfestival gehouden. Enige maanden terug kregen we op de redactie - tot onze grote opluchting - de definitieve aankondiging van dit festival binnen. De geruchtenstroom als zou Angoulême de organisatie financieel niet meer rond kunnen krijgen was alsmaar toegenomen. Het leek er veel op dat het 18e festival tevens het laatste was geweest. Het gaf ons te denken, want als het stripgebeuren zelfs in Frankrijk donkere dagen tegemoet gaat, hoe moet het hier dan verder?
Gelukkig meldde zich uit de particuliere hoek een geldschieter die bereid was het festival te financieren. En dit alles zonder de schreeuwerige reclame waar financiers toch in uit kunnen munten. Het zegt misschien iets over de integriteit of misschien zelfs iets over de voorliefde voor de strip van de betreffende investeerder. Gaat het dan zo slecht met de (Franse) strip? Als je de massa die op Angoulême afkomt in ogenschouw neemt, zou je zeggen van niet. Maar kijken en kopen blijven verschillende dingen. Het is al een tijdje bekend dat de verkoop van strips in Frankrijk slecht loopt. In 1990 werd maar liefst een kwart minder verkocht dan in het jaar daarvoor. Nu hebben we het nog steeds over een respectabel aantal (bijna 11 miljoen albums in 1990), maar gezien de 14,6 miljoen van het jaar ervoor toch een behoorlijke daling van de verkoop...
Ondanks dit soort negatieve berichtgeving was er voor ons - en vele anderen - genoeg reden om naar Angoulême te trekken. De reis naar deze stad was dit jaar overigens niet van gevaren ontbloot. Als gevolg van plotseling opkomende gladheid was de redactie van ZozoLala - zoals uit eerdere berichtgeving is gebleken toch al niet zo ruim bezet - bijna beroofd van de helft van haar leden. Stuurmanskunst en het simpelweg wachten op de inzettende dooi bleken echter voldoende om ons zonder kleerscheuren, maar wel aan de late kant, in Angoulême te doen belanden. Het festival was al in alle hevigheid losgebarsten en er viel veel bijzonders te zien. Hieronder een impressie.

Gotlib

Erepresident van dit 19e festival was de winnaar van de Grote Prijs van Angoulême van het jaar ervoor: Marcel Gotlib. Speciaal voor deze gelegenheid had de organisatie een reeds bestaand standbeeld van Marguerite de Valois (1553-1615, echtgenote van koning Henri IV en schrijfster) dat zich midden in de stad bevindt met een schil van polyurethaan laten omvormen tot een heuse Marcel Gotlib. En wel gehuld in keizermantel met lauwerkrans met tussen de voeten zijn handelsmerk, het overal opduikende lieveheersbeestje. Dat meer mensen deze hulde aan Marcel Gotlib konden waarderen bleek de morgen na de onthulling: het lieveheersbeestje was door een "echte fan" ontvreemd en zal nu wel waarschijnlijk als een lijvige presse-papier diensten verrichten.
Aan Gotlib was ook een hele tentoonstelling gewijd, genaamd Eurogotlibland, waarmee gelijk even de draak gestoken werd met enkele ontwikkelingen elders in dit land. Eurogotlibland bood alles wat we van Gotlib konden verwachten: absurde humor en licht shockerende (vergeet de kleintjes niet!) effecten.
Zo werd ons de mogelijkheid geboden om nader tot onze auteur te treden (hetgeen ons een onverwachte ontmoeting opleverde met een perfecte nabootsing van diens maagsappen) en zagen we welke pijnen Gotlib geleden moest hebben bij het maken van zijn strips: in diverse vitrines lagen de noodzakelijke hulpmiddelen bij zijn creaties: anti-depressiva (met de kwalificaties middelmatig, zwaar, en favoriet). Daarnaast lagen er bijna voltooide meesterwerken, waaraan zijn kleine dochtertje van drie met één handbeweging de finishing touch had gegeven door de inktpot met dodelijke precisie om te gooien. Zeer leuk was de tentoongestelde correspondentie, waaronder het teleurgestelde bericht van de stichting Nobelprijs die met opgetrokken neus oordeelde dat Gotlib bij diens derde (!) weigering toch wel te ver was gegaan (Sartre hoefde zich niet eenmaal te bedenken, werd en passant in de brief vermeld). Naderhand werden we nog langs een vertrek geleid waar Koos Voos zijn opwachting maakte (compleet met openzwaaiende jas), konden we een kijkje nemen in de kamer van commissaris Bougret, waar een verhoor aan de gang was, en waren we getuige van een scoutingtafereeltje met tent, horlepiepmuziek en enkele verspreid liggende Playboys. U merkt het, men had niets nagelaten om de hedendaagse Franse jeugd qua opvoeding een zetje in de juiste richting te geven. Voor enig vertier was ook nog gezorgd: men kon het ballengooien à la Gotlib praktiseren (overigens zonder dat er ballen aanwezig waren, maar wie let daar nou op) en er was gezorgd voor een draaimolen met Gotlib-figuren.
Na dit spektakel deden we nog enkele andere exposities aan: indrukwekkend was die van Alberto Breccia. Van deze tekenaar waren er vele originelen aanwezig, waaronder werk als Perramus en Miedo (in Nederland ongepubliceerd) en de liefhebber kon hier dan ook zijn hart ophalen. Leuk voor ons was, dat ze in een vitrine alle bestaande uitgaven van de verhalen van Breccia hadden uitgestald (inclusief het door ons uitgegeven album De Loden Ogen). Breccia kreeg in Angoulême een Ereprijs voor zijn gehele oeuvre.

Een derde expositie die zeker vermeldenswaard is - en die we allemaal in ons eigen Haarlem nog een keer kunnen bekijken (zie elders in dit nummer) - is die van Crumb, heraut van de hippiebeweging en tegencultuur. Deze expositie stond in het teken van de gekte, de manie van de auteur. Crumb heeft wel eens in een interview gezegd dat hij al tekenend kan ontsnappen aan de gekte van alledag. Wie het werk van Crumb kent, kan zich daar het nodige bij voorstellen. Wie het niet kent, kan door deze expositie een indruk krijgen. Het meest indrukwekkend is wel de entree: het tapijt waar je op loopt is in feite een grote tekening van het bovenlichaam van Crumb, terwijl langzaam maar zeker zijn hoofd zich opricht vanuit de vloer en tweeënhalve meter hoog boven je uittorent. De gelijkenis is perfect, maar het mooiste moet nog komen: eenmaal aan de achterzijde beland zie je dat zijn hoofd is opgebarsten. De binnenkant van zijn schedel is bedekt met stripfiguren en in het midden zit in foetushouding een klein mannetje vertwijfeld en angstig om zich heen te kijken. Het is Crumb zelf, niet

begrepen door de mensen om zich heen en met de nodige twijfels over zichzelf. De expositie staat verder geheel in het teken van zijn fantasieën, zijn waanbeelden en eigenlijk zijn zelfanalyse. Crumb zelf was ook op de beurs aanwezig. Hij gaf op de openingsavond acte de présence door met zijn banjo, onder begeleiding van zijn band, de Cheap Suit Serenaders, de stemming te maken. Hij leert overigens nu accordeon spelen en als hij dat net zo goed gaat beheersen als zijn banjo heeft de douane van de Verenigde Staten wellicht een extra reden om Crumb niet meer tot de States toe te laten.

Crumb

Tussen de exposities door hadden we natuurlijk tijd om bij de veelvoud aan uitgeverijen langs te gaan en te kijken naar nieuwe publicaties. Dit jaar stond in het teken van de Amerikaanse strip en dat was te zien en te horen. Het was echter verschrikkelijk jammer dat meerdere Amerikaanse auteurs zich op het laatste moment hadden afgemeld, waaronder Eisner, Spiegelman en Watterson. De hoeveelheid materiaal die we mee konden nemen voor ZozoLala bleef daardoor beperkt. Wel hebben van de gelegenheid gebruik gemaakt om interviews af te nemen met Jaime Hernandez en de Italiaanse debutant Frezzato. Deze interviews zullen jullie in een volgende ZozoLala aantreffen. Al lopende over de beurs vielen ons een paar dingen op die we jullie toch niet willen onthouden: ten eerste hadden de meeste uitgeverijen catalog. voor geïnteresseerden klaarliggen die er niet om logen: dikke, op luxe papier in kleur uitgegeven catalogi die nauwelijks onderdeden voor de gemiddelde Nederlandse slappe kaft-strip gingen als warme broodjes over de toonbank. Het meeste vergaande voorbeeld werd wel geleverd door uitgeverij Vent D' Ouest die zelfs een hardcover versie van zijn catalogus op de markt had gebracht. Over stripgekte gesproken.
Wat ook leuk was, was dat de organisatie over de hele beurs levensgrote displays van Marcel Gotlib had neergezet met daarbij de ondertitel "ga op de foto met de meester".
Onnodig te vertellen dat heel wat kleine, maar ook grote bewonderaars zich met de meester lieten vereeuwigen. Verder werden we een borstbeeld van Hermelijn gewaar (je kunt er niet omheen), al of niet met lederen jekje bijgeleverd. Over belangstelling had dit project niet te klagen, maar het enthousiasme nam aanzienlijk af toen de prijs werd blootgegeven (zie ook PB).

Een expositie die qua vormgeving een behoorlijke indruk op ons maakte was "Amerika in het jaar 2000". Hier werd een beeld gegeven van het werk van veelal jonge auteurs die nu al behoorlijk hoge ogen gooien en in de toekomst de Amerikaanse strip zullen bepalen. In het plaatselijke Museum der Schone Kunsten was een metalen framewerk als een lint door alle museumzalen heen gewoven. Aan dit frame hingen schetsen en tekeningen van deze Amerikaanse auteurs. Commerciële waarden werd hier naast vakkundige hoogstandjes geëtaleerd. Er was aandacht voor de Ninja Turtles van Eastman en Laird, met als argument dat je er door de wereldwijde verspreiding van de merchandising nauwelijks omheen kan en er was aandacht voor komische, avant-garde en undergroundstrips.
Zo kon men genieten van originelen (in kleur!) van Bill Watterson (zijn afwezigheid op de beurs zal ongetwijfeld grote invloed hebben op zijn populariteit bij "six year old" stripliefhebbers) Linda Barry (de Amerikaanse Brétecher), Charles Burns, Drew Friedman en Ben Katchor. Underground was vertegenwoordigd door Chester Brown, Mary Fleener en Julie Doucet.
Interessant was ook de komst van een massa stripfanzines en informatiebladen die ieder jaar weer in Angoulême verzameld zijn in de langwerpige tent New York. Ook dit keer veelbelovende aanzetten, waar het publiek graag kennis van nam. Sommige bladen als Bulles Dingues en Hop kun je nauwelijks meer de amateurstatus toedelen en ook een fanzine als Le Lézard (prijs voor de beste fanzine in 1990 op ditzelfde festival) is kwalitatief hoogstaand.
Veelbelovende Fransen waren ook aanwezig in de vorm van de expositie Coupe de Coeur: origineel werk van een groot aantal jonge Franse auteurs was hier uitgestald.

Op het festival van Angoulême 92 was uiteraard veel aandacht voor de dit jaar te verdelen prijzen, de Alph-Arts, ieder jaar weer bron van grote spanning: de Grote Prijs van Angoulême was dit jaar voor Margerin. Hij wordt dan gelijk de voorzitter van het festival van volgend jaar. Margerin had het echt niet verwacht, vertelde hij later. De jury zou nooit twee humoristen achter elkaar laten winnen, was zijn gedachte geweest. Hij voegde eraan toe: "Ik vind het niet normaal dat ik de prijs krijg vóór mensen als Morris en Uderzo, die mijn geestelijke vaders zijn".
De prijs voor het beste Franse album ging naar Edmond Baudoin (met Couma Aco). Van deze auteur is in Haarlem eveneens een expositie te zien. De prijs voor het beste Buitenlandse album werd in de wacht gesleept door Bill Watterson met - natuurlijk - Calvin en Hobbes. De zogenaamde publiekprijs kreeg Loisel met zijn creatie Peter Pan. De prijs voor het beste debuutalbum werd uitgereikt aan de heren Lamy, Vatine en Clement voor hun strip "Trio Grande: Adios Palomita". We hadden met Fabrice Lamy al eerder kennis gemaakt (Kortrijk) en bij die gelegenheid ook een interview afgenomen. Van deze auteur krijgen jullie derhalve binnenkort meer te zien en te horen...
De prijs voor het beste humoristische album en tegelijkertijd het beste jeugdalbum ging tenslotte naar Kleine Robbe, van Tome en Janry.

Calvin & Hobbes door Watterson

Het is te hopen dat de toekomst van het festival voor de komende jaren zeker wordt gesteld. Angoulême staat namelijk ieder jaar weer garant voor een groots festival met veel interessante exposities. Daarbij is het stadje - van zodanige omvang dat het echt meeleeft met de stripbeurs - allerraardigst om te zien. De echte liefhebber van de strip kan er eigenlijk niet omheen om toch eenmaal in zijn leven naar dit Mekka van stripland te gaan.

"De torens van Schemerwoude": Een symbolische titel?

Eric de Bruyn

Na de zeven albums die tot nu toe in de Belgische stripreeks *De Torens van Schemerwoude* van Hermann verschenen, is het duidelijk dat het belangrijkste personage van deze serie Heer Aymar van Schemerwoude is. De titel van de reeks alleen al wijst hierop. Aymar van Schemerwoude is een dolende ridder, die vergezeld wordt door een schildknaap (Olivier) en die blijkbaar een reputatie met zich meedraagt: iedereen weet dat hij zijn voorouderlijke kasteel en land (Schemerwoude, in het Frans Bois-Maury) wil heroveren. Dat land is hij dus op een of andere manier kwijtgespeeld. Hoe, dat weten we na zeven albums nog steeds niet precies. Wat we echter wel kunnen vermoeden, is dat "Schemerwoude" in deze reeks nog naar iets meer verwijst dan naar het door Heer Aymar verloren domein.
In de eerste vijf albums (*Babette, Eloïse van Grimbergen, Germain, Reinhardt en Alda*) beginnen zich rond het begrip "Schemerwoude" duidelijk een aantal lijnen af te tekenen. Dat de torens van Schemerwoude "de hoogste en de mooiste van de christenwereld" zijn, is iets wat regelmatig benadrukt wordt. Het geeft aan "het land van Schemerwoude" het cachet van iets dat onbeschrijflijk mooi is, van een paradijs, zo men wil. Voor Heer Aymar is dat onbeschrijflijk mooie land in elk geval onbereikbaar. Het paradijs is een verloren paradijs. De schildknaap Olivier blijkt dat met zijn relativerende opmerkingen beter te beseffen dan Heer Aymar zelf, die overigens wel verlangt naar Schemerwoude, maar verder niet erg genegen lijkt om van de gedroomde "herovering" veel werk te maken. Een tweede rode draad is het feit dat Heer Aymar een ridder van het goede soort blijkt te zijn (hij is vroom, eerlijk en rechtvaardig) en dat hij leeft in een wereld vol boosheid, corruptie en verraad. Deze motieven worden in elk geval in de volgende albums verder uitgewerkt en bevestigd.

Ridder Aymar duelleert om het leven van een metselaar

In het begin van het zesde album (*Sigurd*) vraagt de jonge ridder William aan Aymar of het waar is dat hij het land van Schemerwoude nooit meer heeft teruggezien (p. 4). Aymar antwoordt dan:

Potdorie, William! U gaat recht op uw doel af! Ze zeggen ook dat mijn queeste zinloos is. Sommigen spreken nu eenmaal graag kwaad over mij...

En als William verzekert dat hij Aymar wil helpen strijden tegen diens vijanden, zegt deze laatste:

Dank ridder. Hoewel, in wat ons te wachten staat en in heel wat andere situaties is het uiteindelijk toch ieder voor zich... en God voor ons allen...

Waarna deze woorden onmiddellijk bevestigd worden: een vleermuis doet Aymars paardpaard opschrikken en struikelen, maar William (die net nog zijn hulp aanbood) rijdt verder, Aymar en Olivier aan hun lot overlatend. Wat verder in het verhaal moet Aymar de pesterijen van ene Joscelin van Courcy ondergaan: deze Joscelin (die geboren werd op een kasteel in de buurt van Schemerwoude) daagt Aymar uit en spot een beetje met zijn armoedig voorkomen en met het feit dat Aymar steeds maar op zoek is naar Schemerwoude, terwijl (naar Joscelin suggereert) het kasteel van Schemerwoude er zeer slecht aan toe is (p. 15/25).

Het paardpaard struikelt het schild met de torens van schemerwoude valt

De slechtheid van de verraderlijke wereld wordt in *Sigurd* overigens nog versterkt door de dierensymboliek. Een duidelijk herkenbaar motief in dit magisch-realistisch aandoende verhaal is de nawerking van heidens-Germaanse invloeden in de pas gekerstende, middeleeuwse samenleving. De naam "Odin" wordt enkele malen vermeld en alles draait rond een Viking-vloek die tot gevolg heeft dat een snek met Noormannen eeuwig voor de kust moet zwalken, tenzij de vloek verbroken wordt. Als symbool voor deze Viking-vloek treedt een witte spookhengst op. In de Germaanse mythologie werd Odin, oftewel Wodan, de god van de dood en van de storm (het stormt dan ook voortdurend in dit album), oorspronkelijk afgebeeld in de gestalte van een paard. In de christelijke middeleeuwen werden de oude heidense goden niet zonder meer afgedaan als bijgeloof: zij werden beschouwd als het werk van de duivel en vonden zo hun plaats binnen het christelijke wereldbeeld. Ook de vleermuis die in *Sigurd* regelmatig terugkeert en de waanbeelden in de vorm van padden, slangen en draken, waarmee Heer Aymar en Sigurd af te rekenen hebben tijdens hun spookachtige tocht naar de magische grot, zijn gemakkelijk te herkennen als middeleeuwse symbolen van het kwade en van de duivel.

De witte hengst in *Sigurd*

Het bovenstaande lijkt erop te wijzen dat men de *queeste* (avontuurlijke zoektocht) van Heer Aymar naar de "Torens van Schemerwoude" symbolisch mag interpreteren als een zoektocht naar een ideale christelijke (Schemerwoude heeft immers de hoogste en mooiste torens van de *christelijke* wereld!) maar onbereikbare samenleving, waarin de ridderlijke waarden als goedheid, trouw, dapperheid, eerlijkheid, rechtvaardigheid enzovoort, ondubbelzinnig van kracht zijn. Misschien mogen we zelfs verder gaan, en de "Torens van Schemerwoude" symbolisch interpreteren als het Verloren Paradijs, als de Hemel, als het leven in harmonie met God. Deze interpretatie werd overigens door Hermann zelf bevestigd tijdens een gesprek dat ik vorig jaar met hem heb gevoerd.

Het is dan ook niet zo verbazingwekkend als het op het eerste gezicht lijkt, dat het wereldse deel van Aymars queeste, na de plagerijen van Joselin en de magische tocht naar de graftombe, verandert: zijn aandacht verplaatst zich naar het Heilige Land. Aymar wil op kruistocht gaan, terwijl hij daar eerder in het verhaal nog skeptisch tegenover stond. Indien we Aymars queeste mogen beschouwen als een zoektocht naar het Goede in deze wereld, bevestigt de nieuwe bestemming van Aymar alleen maar dat de draagwijdte of strekking van "De torens van Schemerwoude" symbolisch is.

Verwijzen naar Schemerwoude in *Fleise van Grimbergen*

In *William*, het zevende album in de reeks, vertrekt Aymar van Schemerwoude daadwerkelijk naar het Heilige Land en vernemen we ook wat meer feitelijke gegevens over onze dolende ridder: hij is een Fransman (p. 6), tijdens het hoogtepunt van zijn koorts roept hij zijn vader (of is het zijn Vader?) aan (p. 14), wanneer Hendrik over zijn vrouw en kind spreekt, verschijnt in de gedachten van Aymar een figuur uit het verleden (klaarblijkelijk een jongen: een - gewenste? - zoon?), en we weten nu zeker dat de reeks zich afspeelt rond 1100 (zes jaar na de tocht van Pieter de Kluizenaar, zie p. 36).

In dit verhaal wordt nogmaals bevestigd dat Heer Aymar leeft in een wereld die niets dan rottigheid en slechtheid voortbrengt: in plaats van gezamenlijk tegen de vijand (de Arabieren) te vechten, maken christenen andere christenen (al zijn het dan orthodoxe christenen) het leven zuur. En wat meer is: *Heer Aymar wordt gedwongen eraan mee te doen!* De Ridder van Schemerwoude zit wel vol goede bedoelingen, probeert te helpen waar hij kan, maar een echte geïdealiseerde held is hij zeker niet, een zwakke mens met zwakke momenten des te meer.

Het symbool van de vleermuis in de grot

Dat bleek in feite al in het eerste album van de reeks (*Babette*), toen Aymar de boeren betrapte bij het begraven van de door hen vermoorde Babette, maar daar geen verdere konsekwenties aan verbond. We zien daarbij Aymar twijfelend denken:

> *Te veel stemmen schreeuwen in mij... Ik weet niet naar welke ik moet luisteren...* (p. 20)

In *William* gaat Aymars zwakheid zelfs verder dan louter berusten in het kwaad: hij doet er nu zelf (tegen wil en dank weliswaar) aan mee. Vlak voor de bloedige ontsnapping uit het Hongaarse dorp verzucht Aymar:

> *Vannacht gaat het gebeuren, William, vlak voor dageraad. Hendrik heeft me zijn plan uitgelegd. Moge God ons te hulp komen... en ons vergeving schenken... want wat we gaan doen is niet al te fraai...* (p. 42)

Als William na de ontsnapping triomferend uitroept:

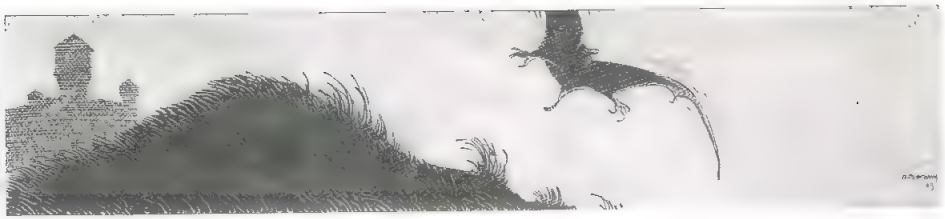

De vaermuis in *Sigurd*

Victorie, Heer Aymar! God heeft het zo gewild! God is met ons! (p. 46 = de laatste bladzijde)

kijkt Aymar twijfelend naar omhoog, terwijl in het platgebrande dorp de orthodoxe priester al even wanhopig een kruisbeeld ten hemel heft.

In verband met Aymars "medeplichtigheid" aan het Kwaad is de flash- back in het begin van dit verhaal tekenend: naar aanleiding van kinderen die een kreupele pesten, vertelt Aymar aan William over de tijd toen hij nog een page was. Er was toen een lelijke page die steeds door de anderen geplaagd werd. Aymar plaagde mee, *om niet door de groep uitgestoten te worden!*

In *William* wordt het grondthema van de reeks (de goedbedoelende mens, op zoek naar een "Schemerwoude" of naar een "Heilig Land" in een wereld van onrecht en boosheid, die soms noodgedwongen aan het kwaad moet deelnemen) ondubbelzinnig moraliserend voorgesteld. Aymar lijkt door goddelijke tussenkomst (let op de zonnestraal die op de biddende Olivier valt: de zon is een bekend Christus-symbool, p. 15) van de dood gered te worden, maar wordt later door de omstandigheden gedwongen iets te doen dat "niet al te fraai is". Op de laatste bladzijde denkt hij: "God...", terwijl hij treurig naar boven blikt. We krijgen in de loop van het verhaal ook een paar maal (p. 37 en 45) een Byzantijnse ikoon van een zegenende Christus in close up te zien, een Christus wiens ogen ernstig-verwijtend van de toeschouwer wegdraaien... Het is duidelijk: de mens leeft in een dal van ellende, en Aymar beseft dat hij verder verwijderd is van "Schemerwoude" dan ooit. Zelfs de sympathieke William bleek niet immuun te zijn voor het kwade in deze wereld!

ACH, DE HEERE... ALS HIJ GOED DOET, LOOFT MEN HEM! ALS HIJ WREED IS, IS HET VOOR ONS BESTWIL... HET ZIJ ZO.
ZULKE WOORDEN ZOU JE VAN EEN KRUIS-RIDDER NIET GAUW VERWACHTEN...
HEER... HENDRIK...?

Uit *William*

Getuigt dit alles nu van een pessimistische mensvisie van de auteur Hermann? *De Torens van Schemerwoude* is in ieder geval een stripreeks waarin de middeleeuwen voorgesteld worden als een tijd van duisternis en barbaarsheid, van onwetendheid en primitieve driften: de "torens van Schemerwoude" blijven daarbij een onbereikbaar ideaal van het tegenovergestelde. In de katalogus bij de tentoonstelling *En toch was ze rond...* (UFSAL, Brussel, 1990) schreef Jozef Janssens dat dit één van de vooroordelen is waaraan de meeste stripverhalen over de middeleeuwen vastzitten: in deze neerhalende visie, die sterk in ons onderbewustzijn verankerd zit, worden de middeleeuwen naar verluidt beladen met alle zonden van de wereld en van de geschiedenis (het andere vooroordeel is dan: de middeleeuwen voorstellen als geïdealiseerde blauwdruk van een nieuwe, betere samenleving).

Volgens Janssens is de bedoeling van de eerste soort strips (het verschijnsel beperkt zich overigens niet alleen tot dit medium):

> *(...) ons een goed geweten te bezorgen in het prettige, optimistische geloof dat onze beschavingsontwikkeling een duidelijke positieve vooruitgang vertoont* (p. 49).

Wat deze auteur daarbij echter over het hoofd ziet, is dat er ook nog een andere bedoeling achter deze "vertekening" kan steken: laten zien dat onze eeuw van wereldoorlogen en mensenhaat niets unieks voorstelt. Vroeger was het immers al even erg. Hermann hangt niet zozeer een negatief beeld op van de middeleeuwen, maar wel van de mens als dusdanig.

Dat dit laatste inderdaad blijkt te kloppen voor *De Torens van Schemerwoude* wordt bevestigd door een interview dat Thierry Groensteen in 1982 (dus nog voor het eerste album van de serie verscheen) met Hermann had, en waarin deze, op de vraag of hij van nature een optimist of een pessimist is, antwoordt (onder verwijzing naar zijn andere stripreeks *Jeremiah*):

> *Ik ben een gezonde pessimist. Ik ben mij bewust van de bestaande problemen, maar ik kan mezelf er niet toe brengen me daar dik om te maken. Ik pak de zaken liever aan. Terzelfdertijd heb ik ook een fatalistisch kantje: ik denk dat, wat men ook mag doen, alles zo'n beetje zal blijven verdergaan zoals in het verleden. Dat aspekt zit duidelijk genoeg in Jeremiah, voor wie mij weet te lezen...*
>
> (T. Groensteen/J.P. Dionnet, Hermann, Alain Littaye Editions, Parijs, 1982, p. 76)

En in het verhaal van de ridder van Schemerwoude zouden we daaraan toe kunnen voegen.

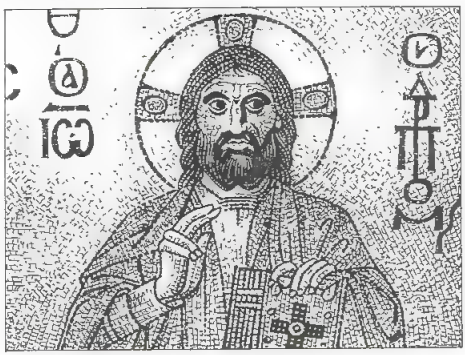

Christus Pantocrator

HET LAATSTE OORDEEL

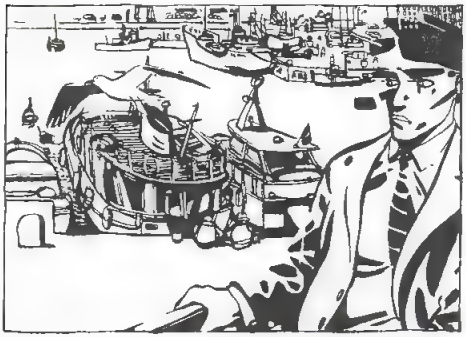

Baudoin

De eerste reis (Baudoin)

Matthieu dwaalt door de straten van Nice. Zonder duidelijke reden heeft hij voor het eerst verzuimd naar kantoor te gaan. Hoewel een willekeurige voorbijganger zal denken dat Matthieu er niet helemaal bij is met zijn gedachten, geen contact heeft met de werkelijkheid, neemt Matthieu de stad en haar inwoners als nooit tevoren waar. Hij kijkt niet... hij ziet! Zijn zintuigen draaien op volle toeren.
Terwijl om hem heen de stad gedachteloos een nieuwe dag aan de vorige rijgt, ziet Matthieu in alledaagse dingen iets dat de essentie van het "waarom" raakt. Op deze ogenschijnlijk doodnormale, zonovergoten dag vallen voor hem "de stukjes" op hun plaats. Toen hij als jongen op weg naar zijn grootmoeder regelmatig een splitsing passeerde, vroeg hij zich telkens af waar die "andere weg" heen zou leiden. Vandaag zal Matthieu de moed vinden, zo niet de noodzaak voelen om die andere weg te verkennen. Hij laat zijn zekerheden achter zich zonder te weten wat daarvoor in de plaats komt.
Edmond Baudoins debuut in Nederland is een psychologische momentopname -even intens als poëtisch- van zomaar iemand die iedereen zou kunnen zijn. De lezer wordt in het ongewisse gelaten over zaken als achtergrond en karakter van de hoofdpersoon. Evenmin weet de lezer wat de hoofdpersoon er toe gedreven heeft om juist op deze dag niet naar kantoor te gaan. Wat telt is de realiteit van het moment; de vraag wat er gebeurde op die bewuste dag in het leven van Matthieu. De dag die van invloed zou zijn op alle volgende dagen.
De eerste reis is een intiem album waarin een emotioneel scenario vorm gegeven wordt met expressieve penseelstreken. Baudoin creëert een grafische en literaire intensiteit die onvergelijkbaar is met ieder album dat tot nu toe in het Nederlands is verschenen. Het zal in mei op groot formaat (30x40 cm) op stevig papier (geniet) worden uitgegeven. *(Mike)*
Uitg. Sherpa; f49,95/999BF; 44 pl; zwart-wit

Verhalen uit de Mega-Steden 1: America (MacNeil/Wagner)

John Wagner is de bedenker van Engelands populairste stripfiguur en stripserie: *Judge Dredd*. Het is een science-fiction strip die zich afspeelt in een Amerika-na-de-bom. De Verenigde Staten bestaan enkel nog uit een enorme verwoeste vlakte en twee steden. Deze steden zijn volledig overkoepelt, heten Mega-Stad 1 en 2 en beslaan respectievelijk de totale oost- en westkust van de Verenigde Staten. Immense steden dus, opgetrokken uit enkel hoogbouw zonder het minste beetje groen. De samenleving is op alle mogelijke manieren geautomatiseerd, geoptimaliseerd en geconditioneerd. Symbool voor dit alles, maar vooral voor het laatste, zijn de rechters, een samensmelting van politie en justitie. Rechters mogen niet alleen arrestaties verrichten, zij mogen ook ter plekken een vonnis vellen en zonodig uitvoeren. De strip is bedoeld als een rauwe parodie op al te autoritaire regeringen en bijbehorende politie-apparaten. De beste verhalen zijn dan ook vaak die, waarin de absurde zwarte humor een vooraanstaande rol speelt. Maar blijkbaar kon het nog beter. *America* is een album met bitter weinig humor. Een album dat Mega-Stad 1 en haar rechters laat zien door de ogen van één van haar burgers. Een album waaruit blijkt dat Wagner verdomd goed wist, wat hij creëerde. In *America* ziet de lezer het systeem van binnenuit en wordt hij geconfronteerd met het fascisme en de intolerantie van, en de onderdrukking door de zogenaamd rechtvaardige rechters. "Orde heeft z'n prijs. Die prijs is vrijheid.", aldus Judge Dredd. Een uitspraak die overtuigend bewezen wordt.
Wagner beschrijft het verhaal vanuit de persoon Bennet Beeny, een jongen die het tot gevierd komiek kan brengen door zich aan te passen aan de regels van de rechters. Door zijn ogen volgen we de levenswandel van America Jara, het meisje waarvan hij houdt en dat door haar inzet voor de democratie steeds verder in de problemen komt. De lezer vereenzelvigt zich al snel met Bennet Beeny, die weet dat er veel scheef zit in de samenleving, maar er desondanks niets aan doet. Dit, om problemen en onzekerheden te vermijden en een gelukkig leven te kunnen leiden. De idealistische America is echter niet bang voor de confrontatie en komt op voor haar rechten en de democratie. Twee idealen waarin zij - en de lezer met haar - in gelooft. Door het vertelperspektief raakt de lezer zeer dicht bij betrokken bij deze (onmogelijke) liefde en wordt hij uitgelokt tot het nemen van een standpunt. Hij zal al snel kiezen voor de kant van America en zal Bennet Beeny, eigenlijk de lezer zelf, veroordelen. Stof tot nadenken dus. (Dezelfde techniek wordt in een iets andere vorm ook door Alan Moore toegepast in het briljante *V for Vendetta*).
Laat je overigens niet afschrikken door het schilderwerk van MacNeil. Het oogt op het eerste gezicht erg kitscherig, maar getuigt bij nadere beschouwing van grote klasse. Had ik de woorden "absolute aanrader" al laten vallen? *(Sigge)*
Arboris, f 9,95/195 BF, 62 pl. kleur

ZE MOGEN JE HUIS BINNENDRINGEN ALS ZE DAAR ZIN IN HEBBEN. ZE MOGEN JE IN EL-KAAR SLAAN EN JE MARTELEN EN ...
KOM, KOM, JE BENT FLINK AAN T OVERDRIJVEN, HOOR...
.. EN MOGE GRIJP JE HELPEN ALS JE GENETISCHE KODE HUN HOGE STANDAARD NIET HAALT! ZE NOEMEN JE MUTIE EN SCHOPPEN JE DE STAD UIT
ER IS HEEL WAT VERANDERD SINDS DE ONAFHANKELIJKHEIDSVERKLARING ER IS VOOR ALLES EEN GOEDE REDEN ..

MacNeil

Kronieken van de Zwarte Maan 1: Het teken van het duister (Ledroit/Froideval)

De kronieken van de Zwarte Maan is een van de vele nieuwe fantasy reeksen die de laatste jaren de markt overspoelen. Een markt die zo langzaamaan steeds meer kritische lezers krijgt die niet zo maar meer alles kopen, waardoor de vraag naar kwaliteit stijgt. In mijn ogen staat kwalitelt bij fantasy, voor een originele en eigenzinnige aanpak. Tolkien klonen zijn er namelijk al genoeg, om nog niet te spreken over de volksstammen die zich laten inspireren door allerlei, van Tolkiens boeken afgeleide, produkten.

Het teken van het Duister hangt een beetje tussen originaliteit en herkauwen in. Ook in dit album schijnt alles weer om zwaardvechters en veldslagen te moeten draaien en zijn de hoofdrolspelers voorbestemd om de toekomst van de wereld op de helling te zetten. Aan de andere kant komt Froideval met originele ideeën aanzetten en zijn zijn hoofdrolspelers net eigenzinnig en feilbaar genoeg om de aandacht vast te houden. De grootste bijdrage aan de sfeer wordt echter zonder meer geleverd door tekenaar Ledroit. Zijn techniek is niet feilloos en zijn anatomie kennis niet volledig (zijn "oogverblindende" elf lijkt verdacht veel op een door Hermann getekende bejaarde), maar zijn tekeningen getuigen in elk geval van een tomeloze gedrevenheid. Ledroit kriebelt de pagina's vol en schenkt veel aandacht aan details met als meest in het oog springend de versieringen op de wapenuitrustingen. Het doet me soms denken aan het fanatisme van Druillet.
Dit eerste album is vooralsnog alleen aan hardcore fantasy adepten besteed, maar gelet op het einde van dit album en de populariteit van de reeks in Frankrijk (reeds drie delen) vermoed ik dat de heren Ledroit en Froideval meer in hun mars hebben. *(Sigge)*
Arboris, ƒ 8,95/180 BF; 44 pl. kleur

Ledroit

De Lichten van Amalou 1: Theo (Wendling/Gibelin)

Fantasy-strips zijn er in alle soorten en maten. En of ze nu met "science-fiction", "dungeons and dragons" of "swords and sorcery" worden aangeduid, het zijn steeds verhalen die zich in een fictieve wereld afspelen. Of zo'n strip geslaagd is, hangt vooral af van de mate waarin de auteurs die fantasiewereld overtuigend op papier weten te zetten. Al te gekunstelde of al te vaak vertoonde wereldbeelden overtuigen niet en helaas zijn er veel strips die daarop stuklopen. Zoniet Theo.
In dit album wordt een kleine leefgemeenschap voorgesteld van fretten (je weet wel, van die kleine roofdiertjes) en gewone mensen. Althans, op het eerste gezicht, want de mensen blijken de eigenaardigheid te hebben dat ze in het donker verdwijnen. Ze worden dan ook transparanten genoemd. Het groepje leeft geïsoleerd op een eilandje in een rivier die aan weerszijden zulke steile rotswanden heeft dat niemand ze kan beklimmen. In een vervallen landhuis, waarvan de transparanten de beneden- en de fretten de bovenverdieping bewonen, genieten ze op een tamelijk onbekommerde wijze van de eenvoudige dingen die het leven te bieden heeft. Maar *De lichten van Amalou* zou geen fantsy-strip zijn, wanneer dit idyllische wereldje niet zou worden bedreigd door een oorzaak van buitenaf. Het waterpeil is namelijk stijgende, wat in de laatste pagina's mooi in beeld wordt gebracht als het landhuis steeds iets verder onder water komt te staan. De bewoners moeten steeds meer verdiepingen prijs geven, voordat ze kunnen vluchten. Aangezien de bedreiging niet wordt afgewend (zoals in veel andere fantasy-strips), maar transparanten en fretten hun eiland ontvluchten, zou *Theo* wel eens het begin kunnen zijn van een lange reis door de fictieve wereld van Wendling en Gibelin. Misschien wordt in een volgend deel duidelijk in hoeverre en waarom Theo op het ondergestroomde eiland achterblijft.

De auteurs slagen er met *Theo* in een bijna aandoenlijke fantasiewereld voor te stellen. De strip heeft alles wat daarvoor nodig is in zich: koddige personages, een lieflijk eilandje, een beetje mysterie (er komt een legende in voor) en een dreigend gevaar. Bovendien heeft het verhaal een amusante ondertoon: *Theo* is een van die strips die grappig zijn om te lezen, zonder dat ze als humoristisch kunnen worden bestempeld. Wendling en Gibelin bewijzen met dit album dat voor een goede fantasy-strip niet per sé elfen, monsters en wilde gevechten nodig zijn. En wordt het sfeertje in Theo al zo fraai getroffen door de misschien wat slordig overkomende tekeningen en de vele warme kleuren; laat mij alvast verklappen dat het tekenwerk in het tweede deel (dat al in het Frans is verschenen) nog veel mooier wordt. (Paul)
Uitg. Oranje; fl. 24,95/BF 450; 48 pag., kleur, gekart.

Wendling

Uit het leven gegrepen (König)

Een krantebericht je over een bizarre gebeurtenis brengt de stripauteur Ralf König op het idee dat de werkelijkheid veel gekker is dan hijzelf ooit zal kunnen bedenken. Hij schrijft daarom al zijn vrienden en kennissen uit de homoscene een brief, waarin hij hen vraagt hem de meest grappige of pijnlijke belevenis die ze hebben meegemaakt toe te vertrouwen. De reakties daarop zijn gebundeld in *Uit het leven gegrepen: een verzameling korte anekdotes rond homo's. König treedt zelf in de strip op als degene die de losse verhaaltjes aan elkaar praat. Het album bestaat uit een bonte verzameling* "sketches" over typische homo-onderwerpen als "er niet voor durven uitkomen", de reakties van hetrosexuele collega's op het werk en "hoe vertel ik het mijn moeder."
Met simpele tekeningen en rake teksten geeft König heel treffend een aantal gebeurtenissen weer, waarvan je onmiddellijk aanneemt dat ze echt gebeurd (kunnen) zijn. Dat is ook de reden dat de venijnige humor van König zo goed werkt: je kunt het je helemaal

O, WEER ZO'N SAFE SEX-STRIP EN DIE HEET "UIT HET LEVEN GEGREPEN"? ZONDER ÉÉN PIJNLIJKE ERVARING?!
NOU, DAN ZOU IK ALLES WETEN IK MAAK NOOIT WAT MEE WAT GESCHIKT IS VOOR DE JEUGD!
NOU JA HET WORDT OOK GEEN ECHTE WOEDESTRIP

König

voorstellen hoe de mensen waarop de verhaaltjes zijn gebaseerd zich gevoeld moeten hebben toen ze voor schut stonden. En dat komt nogal eens voor, want de grappen in dit boek draaien voornamelijk om schaamtegevoelens. Roodgekleurde koppen zijn troef. De wat mij betreft meest hilarische scène is die, waarin vier homo's voor het raam van een wegrestaurant parkeren en een komplete show weggeven door zich buiten uit te kleden en vrouwenkleren aan te trekken. De jurken worden aangesnoerd, de make-up met behulp van de buitenspiegel aangebracht, enfin, je kunt je voorstellen dat de gesprekken binnen volledig stilvallen. De uitgetrokken kleren worden vlot in de kofferbak gegooid, het kofferdeksel dicktgeklapt en dan... blijken de autosleutels nog in de zak van een uitgetrokken broek te zitten. Veilig achter slot en grendel. Het groepje travestieten doet verwoede pogingen om de paniek te verbergen en een oplossing te bedenken... Zoiets verzin je niet en dat geldt vooor alle voorvallen in *Uit het leven gegrepen*. Na *Het killerkondoom* opnieuw een strip van König, waarom je je bij tijd en wijle kunt bescheuren van het lachen. Of je nu homo, hetero, bi of wat dan ook bent. (Paul)

Uitg. Pop Comics/Sherpa 48 pag zw-w.

Chelsy 1: Dierlijk dodelijk
Chelsy 2: Stillevend (Joris/Dufaux)

Eric Joris, een 35-jarige Antwerpenaar, maakte in 1990 met "*Tuez-les tous. Dieu reconnaîtra les siens*" (Dood ze allemaal. God zal de zijne er wel uit pikken) een opvallend stripdebuut in Frankrijk. Het vervolg erop, "*Natures...Mortes*", verscheen onlangs. Beide albums vormen tesamen één verhaal en worden nu in één keer door Glénat op de Nederlandse markt uitgegeven, zodat de lezer hier niet op de oplossing van het raadsel hoeft te wachten. Hoewel...oplossing? De rationeel denkende hoofdpersonen hebben hun rationele verklaring gekregen, maar de lezer kan niet anders dan deze te verwerpen. Het mysterie van de kunstwerken die hun scheppers vermoorden blijft een mysterie. Onbevredigend? Nee, geenszins! Niet politieonderzoek naar de oorzaak van de bizarre moorden, niet de personages, zelfs niet Chelsy ("*Bij een dergelijke geschiedenis is er altijd een meisje betrokken, chef! Anders wordt het doodsaai!*" (dl 2, pl. 16)) is het hoofdonderwerp van de strip. *Chelsy* is een hommage aan het "Nouveau Realisme", de Franse variant van de "Pop Art", en met name aan mede-oprichter Yves Klein. Klein (in de strip: Alexis de Guely) trachtte de kunst te "ontmateriaiseren", onder andere door zijn "antropometrieën": composities die tot stand kwamen door naakte mensen met verf in te smeren en die vaak onder begeleiding van muziek en met publiek tot stand kwamen. *Chelsy* heeft dan ook veel weg van een kunstcatalogus (met schilderijen en sculpturen uit het "Nouveau Realisme", maar ook met daarop geïnspireerde werken van kunstenaars uit de vriendenkring van Joris), zonder echter uit het oog te verliezen dat het hier om een strip gaat. De kunstwerken zijn decor en acteur tegelijk, maar scenarist Dufaux heeft zijn scenario doorspekt met een keur aan eigenzinnige, charmante personages. De penseelstreken van Joris zijn soepel, levendig en karaktervol en de kleuren van Chagnaud zijn in stijl met de onderhavige kunststroming. *Chelsy* is een fantasievolle hommage aan een even fantasievolle groep kunstenaars, die uitnodigt tot "herlezen". *(Mike)*

Uitg Glénat; f16,95 per deel, 45 pl· kleur; gekart

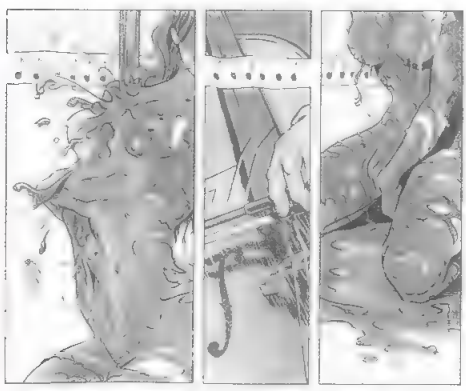

Joris

Zeker Lezen

De fantastische avonturen van Isabelle Avondrood (Tardi)

"Parijs, 4 november 1911. Het Natuurhistorisch Museum in de Jardin des Plantes, 23.45 u.." Zo begint *Isabelle en het Monster*, het eerste verhaal uit de reeks. Tardi voert de lezer mee langs de nachtelijke majestueuze gevels van de lichtstad, de stijle trappenhuizen van de huurkazernes en de verlaten straten en pleinen, waarop zich in de kleine uurtjes slechts dronkaards en kwade genieën wagen. Het is vaak nacht in *Isabelle Avondrood*. Dat verhoogt de sfeer, die toch al zo indringend in de strip aanwezig is, nog meer. Met veel liefde voor detail tekent Tardi antieke woninginrichtingen, kleding, winkeletalages, straatlantarens en automobielen. Het stadsbeeld dat Tardi ons schetst is zo overtuigend en gezaghebbend, dat andere auteurs die hun strips in dezelfde periode laten spelen er nauwelijks van af kunnen wijken. Doen ze dat wel, dan lopen ze het risico niet geloofwaardig of slecht gedokumenteerd over te komen bij de door Tardi gevormde striplezer.

Maar er is meer. Isabelle Avondrood mag misschien in eerste instantie aanspreken om de sfeer; de serie is opgezet als een parodie in stripvorm op het krantefeuilleton, dat in de tijd waarin de verhalen afspelen nog steeds heel populair was. De meest beroemde schrijver in dit genre was Jules Verne. Het is dan ook niet verwonderlijk dat we in Isabelle Avondrood nogal wat wetenschappers tegen komen, die met behulp van de toenmalige stand van de techniek de meest vreemde uitvindingen doen. Ook de overige elementen uit de pulpliteratuur zijn aanwezig: moordlustige geheime sekten, spiritistische sceances en tot leven gewekte prehistorische monsters; we komen ze in de loop van de serie allemaal tegen. Met dergelijke onderwerpen creëert Tardi doelbewust verhalen vol absurde humor. Isabelle Avondrood is in feite een aaneenschakeling van krankzinnige gebeurtenissen, waarin de spot wordt gedreven met zo'n beetje alle verworvenheden van de moderne beschaving. En daarin laat Tardi zich van zijn bekende cynische kant zien, wat bijna zijn handelsmerk is geworden: alles waar hij de pest aan heeft, krijgt een genadeloze beurt. Zo leeft Tardi zijn afkeer van macht en zijn wantrouwen tegenover (de dienaren van) de overheid duidelijk uit, wanneer de leider van een misdadige sekte wordt ontmaskerd als de hoofdkommissaris van politie. De inspekteur die deze onthulling doet wordt meteen gedegradeerd tot verkeersagent: Tardi heeft geen illusies. Ook de kleinburgerlijke moraal moet het meermalen ontgelden. Tardi zet zowel Jan met-de-pet als zelfingenomen bourgeois typetjes regelmatig te kijk als walgelijke misvormingen van de natuur. En zeg niet dat hij daar geen gelijk in heeft. Zo worden Edmond Amorphe (de naam zegt genoeg) en zijn vrienden voorgesteld als "vadsige burgerlieden bij wie de jicht en de cholesterol voortdurend op de loer liggen". In *Maanzieke Mummies* spuit Tardi drie pagina's lang zijn gal over deze Amorphe, die hij in het donker waggelend van de drank zijn weg naar huis laat zoeken, waarna hij hem het verminkte lijk van een, tijdens een duivels ritueel gedood meisje, laat ontdekken. Amorphe komt er echter nog goed van af, want in *De Tweekoppige Drenkeling* wordt de oliedomme fietsagent zonder pardon gespietst op de punten van een traliehek. Wie beweert nog dat het verstrijken van de jaren mild maakt? Beide scènes zijn overigens, hoe gruwelijk ook, goede voorbeelden van de prachtige sfeerbeelden die Tardi weet te scheppen. Dat klinkt tegenstrijdig en dat is het ook. Isabelle Avondroiod is een collage van onderwerpen die Tardi interesseren: door hun schoonheid of (en vooral) door hun verwerpelijkheid. De haat liefde-relatie van Tardi met Parijs, en eigenlijk met de hele Franse natie, komt in deze mengeling tot uitdrukking. Ook in de andere strips van tardi komen we deze tegenstrijdigheid tegen.

Er is nog veel meer over Isabelle Avondrood te vertellen. Zo zit de hele serie vol met verwijzingen naar literatuur, theater en strips Bijvoorbeeld naar Blake en Mortimer. Hun gastoptreden in *De Tweekoppige Drenkeling* valt op, maar let ook eens op de manier waarop de laatste pagina's van de eerste vier albums zijn opgezet: geheel in de stijl die in de Blake en Mortimer en talloze andere klassieke stripalbums werd gebruikt.

Isabelle Avondrood is meer dan een parodie op de pulp van rond de eeuwwisseling. Tardi gebruikt zijn serie als klankbord voor wat er in zijn hoofd omgaat. Isabelle Avondrood is een mozaïek van sfeerbeelden, bijtende maatschappijkritiek, absurde humor, cynisme en verborgen grapjes. De serie is een schatkamer voor wie er naar gaat graven, maar bovenal een geweldig leuke strip. *(Paul)*

De volgende titels zijn verschenen. Isabelle en het Monster, De Demon van de Eiffeltoren, De Waanzinnige Geleerde, Maanzieke Mummies, Het Geheim van de Salamander, De Tweekoppige Drenkeling Uitg. Casterman. f9,90 , 48 pag kleur

Het 7-granen ei

Mike Leenders

"Het is raar dat iets waar je jarenlang in de kroeg over lult ineens voor je ligt. Dat het geen droom meer is. Vooral ook omdat je zélf die 1500 exemplaren hebt moeten vouwen en nieten!"
Kees de Boer, Gerard Leever, Stef de Reuver en Jeroen Steehouwer zijn de vermoeienissen van de afgelopen dagen nog aan te zien. De oorzaak van die troebele oogjes ligt voor hen op tafel: het eerste nummer van het stripblad *Razzafrazz*. Samen met Hester van de Grift, Frans Leenheer en Jaap Stavenuiter vormt het viertal de Arnhemse stripstudio Funny Farm. Al lang voor de oprichting van de studio was *Razzafrazz* onderwerp van gesprek bij een steeds wisselende groep tekenaars. Meer dan een naam en een door alcohol en passie aangedreven droom leek het echter nooit te worden. Totdat Kees de Boer met Funny Farm begon en nog later Jeroen Steehouwer bij de studio kwam. Funny Farm verschafte de basis voor het blad en Jeroens contacten maakten de produktie een stuk goedkoper.
"Wij wilden een podium waar wij onze eitjes kwijt zouden kunnen. Waar wij ongestoord zouden kunnen experimenteren met een andere stijl. Bij een blad als *Sjors & Sjimmie* zouden deze strips

nooit geplaatst worden omdat er niet genoeg aktie en humor in zou zitten, of omdat de tekenstijl niet bij het blad aansluit. Vroeger kregen tekenaars binnen een blad als *Sjors & Sjimmie* de kans om te groeien, iets nieuws te beginnen. Door de financiële malaise van de laatste jaren krijgen tekenaars die kans nu niet meer. Bij *Razzafrazz* waren we daarentegen volkomen vrij in ons doen en laten. Er zijn vooraf geen afspraken gemaakt over wat wél en niet kan."
Het resultaat zijn zeven persoonlijk getinte strips (met een gastoptreden van ex-Arnhemmer Aloys Oosterwijk) waaraan is af te zien dat er met veel plezier aan gewerkt is. Opmerkelijk genoeg heeft het zevengranen eitje dat Funny Farm kwijt wilde -in tegenstelling tot haar illustere voorgangers- geen "undergroundkarakter". Daarvoor ligt de stijl van *Razzafrazz* teveel in het verlengde van het "commerciële" werk van de auteurs. Hetgeen overigens niets afdoet aan de kwaliteit van het blad. *Razzafrazz* mag dan geen taboes doorbreken, het "andere gezicht" van de gevestigde namen en de presentaties van "het talent" zijn verfrissend en smaken duidelijk naar meer. Het blad wisselt voor ƒ5,- van eigenaar en wordt verspreid in een oplage van 1500 exemplaren.

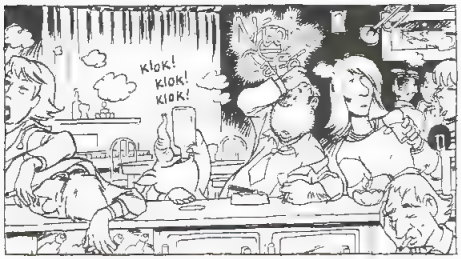

Kees de Boer

ADVERTENTIE

EDMOND
BAUDOIN

DE EERSTE REIS *
(uitg. Sherpa, Collectie K2)

LORENZO
MATTOTTI

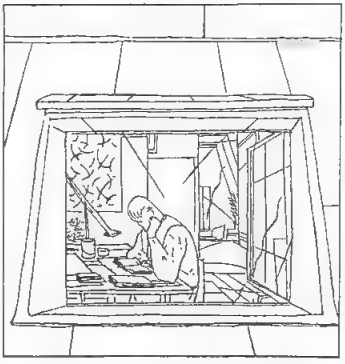

DE MAN AAN HET RAAM
(uitg. Sherpa/Oog & Blik)

OSCAR
ZARATE

IK WIST NIET DAT HET ZOU GEBEUREN. IK HAD HEN NIET GEZIEN. VROEG MIJ AF WIE HET WAREN, BOER EN KNECHT, MISDADIGER EN SLACHTOFFER, VADER EN ZOON

EEN KLEINE MOORD
(uitg. Sherpa/Het Raadsel)

3 TOPAUTEURS SIGNEREN BIJ SHERPA

STRIPDAGEN HAARLEM 16 & 17 MEI 1992 (STAND HET RAADSEL)

* Tevens expositie van originelen van Baudoin in galerie Tekst & Uitleg

AGENDA

Op **zondag 3 mei** vindt voor de tweede keer **Brabant Strip** plaats in zaal **Het Bad** (bij het station) in **Leuven (B)**. **Berck** en **Jean-Pol** zullen er hun albums signeren en naast de veiling en ruilbeurs kun je er terecht voor een opmerkelijke tentoonstelling: **Tintin in Kongo**. Alle platen (geen originelen) van *Tintin au Congo* (de Franse zwart/wit versie), *Tintin in Kongo* (de allereerste Vlaamse versie) en *Kuifje in Kongo* (de kleurenversie) zijn te zien. De tentoonstelling moet een vergelijking mogelijk maken tussen de verschillende, door Hergé hertekende, versies. Naar verluidt waren tot nu toe tal van tekeningen, zelfs bij de Fondation Hergé, vrijwel onbekend. Het publiek is welkom vanaf 14.00 uur en de toegang bedraagt 50 BF. Meer informatie bij (09.32) 52-305040.

De **Delftse Stripmanifestatie** is op **1-3 mei** aan haar vierde aflevering toe. Op **1 mei** kun je op het stadskantoor aan de Phoenixstraat terecht voor de opening van de expositie "*Strips in het onderwijs*". Op **2 mei** staat de markt in het teken van een stripmanifestatie waarbij i.s.m. Cartoon Aid een poging wordt gedaan het *Grootste Verticale Stripverhaal Aller Tijden* (70 meter) te maken. Op **3 mei** kun je in het Trefcentrum (Phoenixstraat 66) terecht voor een ruilbeurs, veiling, exposities, lezing, signerende auteurs, enz. De toegang bedraagt *f*3,50 (kinderen *f*1,50). Zoals ieder jaar is er ook nu weer een **striptekenwedstrijd**. Het thema is: "Onderwijs; een noodzaak?". Inzendingen (twee pagina's zwart/wit) moeten voor 15 april zijn ingeleverd. Meer informatie bij 015-135571.

De Sociaal-Kulturele Raad Anderlecht organiseert van **8 - 31 mei** de tentoonstelling **"Muziek in de strip"**. In de tentoonstelling worden drie muzieksferen gepresenteerd: *suggestieve zwart-wit jazzverhalen* van **Louis Joos**, *Mozart en Casanova* van Dick Matena en de *rock 'n roll/motoren-passie* van Frank Margerin. Het **Gemeenschapscentrum**, Dapperheidsplein 10, is van dinsdag tot en met zondag geopend van 14.00-18.00 uur. Op **24 april** is er in catzelfde Gemeenschapshuis, als opwarmer voor de expositie een praatcafé met o.a. Johan de Moor en op **17 mei** een kinderruilbeurs. Meer informatie: (09-32) (0)2-524.32.35.

Zondag **7 juni** wordt in Zaal 't Voorhof, Streekbaan 266, Vilvoorde een **strip/cd/platenbeurs** gehouden. De zaal is open van 10.00-15.00 uur. Meer informatie: (09-32) (0)2.268.241.92.

PRIKBORD

Dat **De gezellen van de schemering** zoveel symboliek, historische verwijzingen en diepere betekenissen bevat dat je er een boek over zou kunnen schrijven, wist je waarschijnlijk al. Misschien nog niet dat dat boek inmiddels ook bestaat. Begin dit jaar kwam bij Casterman *Dans le sillage des sirènes* (in het kielzog van de sirenen) uit; een 160 pagina's tellend boek dat uitsluitend aan Bourgeon's middeleeuwensage is gewijd. Auteur is de Franse geschiedenisleraar Michel Thiebaut, die al vaker over historische strips heeft geschreven. Thiebaut besteedt niet alleen aandacht aan de historische werkelijkheid, de mythen en de symboliek in *De gezellen van de schemering*, maar vooral ook aan de nauwgezetheid waarmee Bourgeon in zijn strips te werk gaat. Verbluffend is de plattegrond van kasteel Montroy, waarop precies is aangetekend langs welke weg de diverse figuren door het gebouw lopen en door welke ruimtes ze dan komen. Als Mariotte in de strip door het kasteel wandelt, klopt de volgorde van de kamers, trappen en gangen die ze passeert dus exact met de architectuur van het kasteel. *Dans le sillage des sirènes* is helaas alleen in het Frans uitgegeven, is uitgevoerd in kleur en met een harde kaft en kost BF 965. Het boek wordt gelukkig wel in Nederland geïmporteerd en kost dan *f*55,-. PvG

De laatste jaren verschijnen met de regelmaat van de klok **beeldjes van stripfiguren**. Inmiddels moet een verkleinde uitgave van *John Difool* leverbaar zijn: als 30 centimeter hoge, staande figuur, net voor hij zich in de armen van de proto-koningin werpt. Er worden er 250 van gemaakt voor *f*650/12.000 BF per stuk. En hoe zie je dat nou, dat van die proto-koningin? In de eerste plaats heeft John de kleren aan die hij in het album *De bovenwereld* draagt. En in de tweede plaats is Johnnyboy voorzien van een klein bobbeltje in zijn broek... Dat is echter nog niets vergeleken met de sculptuur van *Hermelijn*, de ó-zo-sexy heldin uit *Op zoek naar de tijdvogel*. Van haar verschijnt, hoe toepasselijk, een borstbeeld. Dat mag je heel letterlijk nemen, want beeldhouwer Frédéric Beaudouin heeft uitzonderlijke zorg besteed aan de exacte maatvoering van de boezem. Om het effect te versterken is Hermelijn gekleed in een hesje van echt leer, dat zo soepel is dat het niets verhult van wat er onder zit. Dankzij het losse kledingstuk kunnen degenen met een echte afwijking Hermelijn desgewenst ook naakt op de schoorsteenmantel zetten. Het beeld is 40 centimeter hoog en weegt 17 (!) kilo. De oplage is 120 exemplaren en de prijs bedraagt een slordige *f*3000/55.000 BF. What's next? Een opblaaspop? PvG

Wie dacht dat **XIII** na de ontdekking van zijn identiteit en de ontmaskering van nummer I het stripverhaal voor gezien zou houden, heeft het bij het verkeerde eind. Scenarist Van Hamme breekt zich alweer het hoofd over het volgende deel. Titel: *Voor Maria*. PvG

Pinguins

HE!! KIJK UIT WAAR JE VLIEGT ZAK!!
PAS ZELF OP! DROPLUL!!
OH JA?!!
LAZER OP KLOJO!!
WIL JE EEN KNAL VOOR JE HERSENS?!
KIJK WAAR JE EIGE, LUL!
ALLEMACHTIG... WIE LIJN DIT?...
MOET JE TE HOREN KATTEN ZEG!....
OH GAAF, IK SNAP DEZE GRAP!
IF SNAP DEZE GRAP!!!
HET ZIJN KATTEN!!
EN IN REGIO EEN KATER VAN DIE GOLER (MOTTENMOTTEN DICKENS)
DICKENS

BERT VAN DER MEIJ

In het 8ste nummer van het **Sjors & Sjimmie Stripblad** start *Operation Comics*, de debuutstrip van Alain Grand. Deze Franse tandarts heeft op eigen scenario een Klare Lijn-strip getekend over de belevenissen van een Londense kunstcriticus tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hij wordt door MI5 benaderd om naspeuringen te verrichten naar een Duitse spionagegroep die via een krantestrip gecodeerde boodschappen verspreid. In de *T is van Tekenaar* wordt diezelfde Alain Grand aan het publiek voorgesteld, tesamen met Gezellig en Leuk (waarvan kleurencovers van nooit gepubliceerde albums worden geplaatst). In nummer 9 doet *De Generaal* in driedelig grijs een greep naar de macht in *De Parlementaire Enquetecommissie* en wordt een begin gemaakt met het nieuwe *Roel Dijkstra*-verhaal *Het Contract* (getekend door Marinko en nog geschreven door de verleden jaar overleden auteur Jaap Bubenik). Het volgende *Roel Dijkstra*verhaal zal door Jaques Post (*De Partners*) worden geschreven. In het 10de nummer wordt aandacht besteed aan de *Stripbladdag* in Haarlem (zie elders in dit blad). Nummer 11 staat in het teken van Gerrit de Jager, die (samen met Eric Heuvel) aan bod zal komen in de *T is van Tekenaar* en met 4 pagina's *Liefde en geluk*, *Roel en zijn beestenboel*, *Sneek* en zijn werk voor de *Postpagina*. Van De Jager verschijnen rond deze tijd overigens het *Doorzonvakantieboek*, de *Doorzonagenda* en (jawel!) een nieuw album van *Toon Ladder*. Waarschijnlijk begint het nieuwe *Felix Flux*-avontuur (*De Maya-codex*) in nummer 12, maar zeker is dat het nieuwe *January Jones*-verhaal (*De schatten van koning Salomo*) in nummer 13(!) start. Geen wonder dat het avontuur ietwat ongelukkig voor haar begint en zij als slavin wordt verhandeld. ML

Tekenaar gezocht. En niet zomaar een, maar iemand die reeds de nodige ervaring heeft. Dominiek Vermandere heeft een scenario geschreven en zoekt iemand om daarmee een strip te maken. Voor één van zijn scenario's bestaat reeds serieuze belangstelling bij een bekende stripuitgever. Over het scenario dat hij nu bedacht heeft wil Dominiek nog niet teveel prijsgeven, maar het heeft zowel thriller als psychologische elementen in zich. Heb je serieuze belangstelling en denk je dat je kwalitatief het nodige in je mars hebt, neem dan contact op met Dominiek. Adres: Belgradostraat 19, 9000 Gent, België.

Lian Ong en **Bert van der Meij** worden vereerd met een heuse **fanclub**. Als jullie tenminste even mee willen werken! Dedan Jonker heeft vergevorderde plannen voor een fanzine dat beide auteurs ieder kwartaal in het zonnetje wil zetten en dat als werktitel *De Lift* meekreeg. Een fanclubblad heeft naast leden echter ook inhoudelijke stukken en stukjes nodig. Ben jij ook gek van het werk van Lian Ong en Bert van der Meij en wil je meehelpen het blad gevuld te krijgen met analyses, anecdotes, enz? Schrijf dan even naar Dedan Jonker, Marjoleinlaan 24, 2991 HL in Barendrecht. Aanmelden als lid mag natuurlijk ook. ML

In ZL 60 kondigden we in deze rubriek de (Franstalige) integrale uitgave van de eerste twee delen van **Samber** aan. Nu het boek verschenen is, blijkt echter dat het gaat om de integrale versie van alleen deel twee. *Je sais que tu viendras* is opgedeeld in vijf hoofdstukken. Elk hoofdstuk wordt ingeleid door een aantal pagina's tekst, geïllustreerd met potloodschetsen en andere voorstudies. Daarna volgen de in vijf episodes opgedeelde strippagina's, die opnieuw zijn ingekleurd. De platen zijn monotoon geelbruin gehouden, met alleen wat rood voor haar, ogen en bloed. De nieuwe kleuren versterken de melancholie van het verhaal enorm. Daarnaast heeft Yslaire voor deze uitgave een viertal extra pagina's geschetst, gewijd aan de tekeningen en schilderijen die Valdieu van Julie heeft gemaakt en aan een gesprek tussen Bernard en zijn neef Kwiezot. Het boek is prachtig verzorgd: groot formaat, goed papier, gebonden katernen en harde kaft met stofomslag. In deze uitgave komt de schoonheid van Yslaire's tekenwerk pas goed tot haar recht. *Je sais que tu viendras* mag dan niet genummerd en gesigneerd zijn, noch voorzien van andere poespas van zogenaamde luxe-edities; het is zijn geld dubbel en dwars waard. Voor zover bekend wordt het boek in Nederland niet geïmporteerd, maar in België is het overal te koop (of te bestellen) voor 1700 BF (± *f*95). PvG

Inktv's Prutduikie

Pinguins

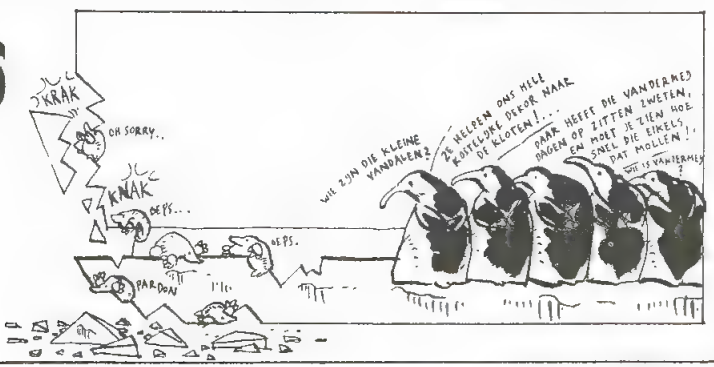
KRAK
OH SORRY..
KNAK
OEPS...
OEPS.
PARDON
WIE ZIJN DIE KLEINE VANDALEN?
ZE HELPEN ONS MEE DE BOTTELOZE OEKOR NAAR DE KLOTEN!...
DAAR HEEFT DIE VANDERMEIJ OOK ZITTEN ZWETEN, DAGEN OP ZITTEN ZWETEN, EN MOET JE ZIEN HOE SNEL DIE EIKELS DAT MOLLEN!..
WIE IS VANDERMEIJ?

BERT VAN DER MEIJ

Dat het stripwereldje een echte mannnenwereld is, werd onlangs weer eens duidelijk. **Chantal de Spiegeleer** is op verzoek van een Spaanse uitgever bezig met een reeks impressies die geïnspireerd zijn op de rechten van de vrouw. Op de vraag van het weekblad Kuifje of zij nu een feministe is, antwoordde ze geschrokken: "*Absoluut niet. Ik ben de mening toegedaan dat vrouwen mannen nodig hebben. Toch vind ik dat elk mens het recht heeft zich te ontplooien. En niet alle vrouwen profiteren van dat grondrecht.*". Heel braafjes, Chantal! Zo hebben wij mannen dat graag. Goeie vraag, Kuifje! Sjonge, Sjonge!!! ML

Inktvis Prutduktie

'Grzegorz Rosinski is gestopt met het tekenen van de SF-serie *Hans*. De scenario's van Duchâteau zullen nu door **Kas**, een jonge tekenaar uit Warschau, worden geïllustreerd. Momenteel werkt hij aan een verhaal dat *De Toverplaneet* gaat heten. Rosinski over de door hem uitverkoren tekenaar uit zijn vaderland: "*Of hij genoeg talent in huis heeft? De toekomst zal uitmaken of ik een verstandige keuze heb gemaakt...*". ML

Een jaar of twee geleden verscheen een door Schuiten ontworpen vestzakhorloge, dat wat vormgeving betreft aansloot bij *De duistere steden*. Nu is een opvolger verschenen, waarvan de wijzerplaat is ontworpen door **Tardi**. De cijfers zijn vervangen door getekende protretjes, beginnend met een baby en eindigend met een grijsaard en een doodshoofd, afgewisseld met een zandloper. Het horloge als symbool voor de levensloop dus. En, zoals bekend, is dat voor tardi een aflopende zaak. Leuk hebbedingetje voor (even slikken) *f* 550/10.000 BF. Import: Het Raadsel. PvG

Uitgeverij **Lekturama** heeft de laatste jaren de strip ontdekt. Na de complete series van *Suske en Wiske*, *Lucky Luke*, *Asterix* en het hele oeuvre van Hergé, volgt vanaf augustus *Guust Flater*. Het wordt een uitgave in zes delen, gebonden in het bekende kunstleer. Als de serie aanslaat volgen ook de *Robbedoes*-verhalen van Franquin. *Zwartkijken* staat ook op het verlanglijstje, maar geeft rechtentechnisch nog wat problemen. Voorlopig wordt het dus even afwachten of de *Guust Flater*serie van Lekturama zal uitgroeien tot de complete werken van Franquin. PvG

In den beginne was er Titanic, toen de Toestand, waarna met **Voorheen de Toestand** de grote stilte aanbrak (ook in ZozoLala). Om die te doorbreken even met Studio de Raaf gebeld. Plannen voor Voorheen de Toestand waren er, en zijn er nog steeds, aldus Peter de Raaf. Het feit dat zelfs het thema voor het eerste nummer nog niet bekend is, geeft wel ongeveer aan in welk stadium die plannen zich nu bevinden. Om met Robert Crumb te spreken, *nothing left to do but pray*? Laten we hopen dat het de stilte voor de storm is.
Oja, degenen die (net als ik) nog steeds hoopten op het allerlaatste nummer van de Toestand hebben dat tevergeefs gedaan. Nummer 11 was echt het laatste. Alle abonnees die nog op enkele nummers recht hadden, moeten inmiddels hun geld terug hebben gekregen.TD

Onlangs verscheen de catalogus van het **Blunder Bestelhuis** voor '92. Losbladig in een drierings geplastificeerd multomapje (14x20cm) waarbij je elk kwartaal een bijlage ontvangt waarin op alfabetische volgorde de nieuw verschenen strips vermeld staan. Makkelijk voor mensen die geen stripzaak in de buurt hebben, maar misschien ook 'n idee voor mensen die hem willen gebruiken voor de administratie van hun strips. Kritiekpunten blijven echter het ontbreken van een register, index en van met name speciale, eenmalige uitgaven. Meer informatie bij: Blunder Bestelhuis, Antwoordnummer 8118, 3500 VV in Utrecht. ML

O U D E N U M M E R S

10 STUDIO ARNHEM, LUXE ALBUMS, STAMBOOM VAN DE FRANSTALIGE STRIP (24 PAG.) **30** HISLAIRE, LOUISE BROOKS (16 PAG.) **30 LUXE** IDEM OP ZWAAR, GLANZEND PAPIER **31** MILTON CANIFF, STEVE CANYON-STRIP, DUITSE STRIPS, A. DEN DOOIER (20 PAG.) **32** RAVEN EN ROUFFA, DE VERDWENEN JUWELEN (28 PAG.) **33** WINDIG EN DE JONG, URGO - ZOON VAN FNIRWAK, BRT-STRIPKWIS, DE ONNOEMBAREN (16 PAG.) **35** PRATT, BRECCIA (24 PAG.) **36** FRANK MILLER, E.P. JACOBS, THE MUMMY (24 PAG.) **38** DE OVERLEVENDE (KRIGSTEIN), ANGOULEME, DORP IN DE RIVIER, KORT AMERIKAANS (24 PAG.) **39** SAMBER, YSLAIRE, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **40 BIS** SPECIAAL DUBBELNUMMER OVER ALBERTO BRECCIA EN BERNIE KRIGSTEIN, MET VAN BEIDE EEN KOMPLETE KORTE STRIP (44 PAG.) **41** STERNE, HARRY BALM, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **42** ERIC HEUVEL, STRIPKRITIEK, BLITZ, KAMAGURKA, K.A. (24 PAG.) **44** GIARDINO, GRENOBLE 1989, MOEBIUS, K.A. (20 PAG.) **47** JULSING, STRYPTOGRAM-OPLOSSING, K.A. (24 PAG.) **48** BERTHET, ROMITA SR., K.A., WATCHMEN (20 PAG) **50** BOURGEON, LITTLE NEMO, STRYPTOGRAM, AKTUELE INFORMATIE OVER STRIPTEKENAARS, FELICITATIE-TEKENINGEN EN -STRIPS VAN 15 TEKENAARS, K.A., TELEFOONTOESTELTEKENSTIJLTEST (40 PAG.) **51** DAVE MCKEAN (20 PAG.) **53** MUNOZ, OPLOSSINGEN STRYPTOGRAM EN TTTT (20 PAG.) **54** SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM, K.A. (20 PAG.) **55** TORRES, NIEUWJAARSKAARTEN, K.A. (20 PAG.) **56** PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGOULÊME 91 (20 PAG.) **57** AKIRA, K.A., FRANSE VERZAMELALBUMS, LIAN ONG **58** LOISEL, SCHULTHEISS (16 PAG.) **60** ZOZOLALA 10 JAAR, MARVANO, PETER VAN DONGEN, K.A., GINE, RIVIÈRE, NORMA (32 PAG.) **61** ROSSI, WENSKAARTEN, TRADE PAPERBACKS (20 PAG.)

ALLE NOG LEVERBARE **OUDE NUMMERS** VAN ZOZOLALA KOSTEN F 3,00 PER STUK, MET UITZONDERING VAN **30 LUXE**, DIE F 3,50 KOST, EN **ZOZOLALA 50**, DIE F 4,50 KOST. BESTELLEN IS ALLEEN MOGELIJK DOOR OVERMAKING VAN HET TOTAALBEDRAG OP POSTBANK GIRO 3253937 TEN NAME VAN STICHTING **ZET.EL** TE ARNHEM, MET VERMELDING VAN DE GEWENSTE NUMMERS. LEZERS IN BELGIE KUNNEN OOK BESTELLEN MIDDELS EEN EUROCHEQUE.

HET RAADSEL

IS TIJDENS DE STRIPDAGEN
TE BEWONDEREN IN DE AULA
VAN HET STEDELIJK GYMNASIUM
JACOBIJNENSTRAAT 24, HAARLEM

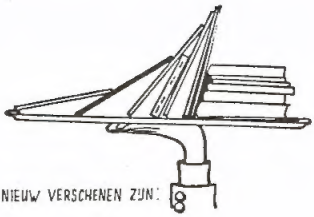

NIEUW VERSCHENEN ZIJN:

THEO VAN DEN BOOGAARD „TAAL EN TEKEN"
(KATALOGUS VAN DE TENTOONSTELLING VISMARKT, HAARLEM)
OOK LUXE UITGAVE MET ZEEFDRUK 200 STUKS VERKRIJGBAAR)
THEO VAN DEN BOOGAARD „STADSVERNIEUWING"
(AFFICHE 5 KLEURENDRUK 60 x 80 CM)

ROBERT CRUMB „NATUURLIJK CRUMB"
(BOEK MET OUD EN NIEUW WERK, TER GELEGENHEID VAN
TENTOONSTELLING TEYLERS MUSEUM, HAARLEM)

JOOST SWARTE / FAY LOVSKI „JOPO IN MONO"
(CD MET LIEDJES, PRACHTIG BOEKJE EN UNIEKE
VERPAKKING)

WINDIG EN DE JONG „CIRCUS HEINZ"
(DEEL 8, EXTRA DIK)

PETER PONTIAC „HET SCHAAMDEEL"
(REVIEW *3, HET SEXNUMMER, EXTRA DIK)

CROMHEECKE, FRITZGERALD & JAKKETOE „HEAVY KUNST"
(TACO ZIP DEEL 3 VAN DE VOLKSKRANT- DAGSTRIP)

MATTOTTI „DE MAN AAN HET RAAM"
(IN SAMENWERKING MET SHERPA, LITERAIR BOEK)

WILLEM „EUROMANIA"
(PORTRET 12 DEELNEMENDE LANDEN EN HUN LEIDERS)

ANDREAS „CROMWELL STONE"
(HERDRUK, 750 GENUMMERDE EXEMPLAREN- SHERPA)

BAUDOIN „DE EERSTE REIS"
(400 GENUMMERDE EXEMPLAREN, SHERPA)

EVER MEULEN 6 SPELDJES
(6 MOOIE SPELDJES)

DIV. NIEUWE T-SHIRTS VAN JOOST SWARTE / THEO VD BOOGAARD

DE TEKENAARS DIE BIJ ONS KOMEN SIGNEREN, ZIJN:

DIDIER COMES (CASTERMAN)
FRANÇOIS SCHUITEN (CASTERMAN)
JACQUES LOUSTAL (CASTERMAN/OOG & BLIK)
FRANÇOIS BOUCQ (CASTERMAN)
ROBERT CRUMB (OOG & BLIK)
LORENZO MATTOTTI (OOG & BLIK / SHERPA)
JOOST SWARTE (OOG & BLIK)
THEO VAN DEN BOOGAARD (OOG & BLIK)
HERR SEELE (HARMONIE)
KAMAGURKA (HARMONIE)
EDDIE DE JONG (OOG & BLIK)
RENE WINDIG (OOG & BLIK)
BERT VAN DER MEY (CASTERMAN / SHERPA)
LIAN ONG (CASTERMAN / SHERPA)
PETER PONTIAC (OOG & BLIK)
PAUL TENG (CASTERMAN)
WILLEM VLEESHOUWER (OOG & BLIK)
WASCO (OOG & BLIK)
OSCAR ZARATE (OOG & BLIK / SHERPA)
WILLEM (HARMONIE)
GLENN BAXTER (HARMONIE)
FRITZ VAN DEN HEUVEL (DE SCHAAR)
JOE PINELLI (SHERPA)
EDMOND BAUDOIN (SHERPA)
RENÉE RAHIR (CASTERMAN)
PETER VAN DONGEN (CASTERMAN)
LUC CROMHEECKE (OOG & BLIK)
GERT FRITZGERALD (OOG & BLIK)
JAKKETOE (OOG & BLIK)
EVER MEULEN (OOG & BLIK)

CASTERMAN/HET RAADSEL PRESENTEREN:
EXPOSITIE FRANÇOIS SCHUITEN
„DUISTERE STEDEN"
IN DE AULA VAN HET STEDELIJK GYMNASIUM
JACOBIJNENSTRAAT 24 HAARLEM

STRIPVOORSPELLING

Te verschijnen in april (week 15 t/m 18)

ANNA STEIN 1: Hazenjacht (Brödl/Putzker) Arboris; 8,95/180.
ARYANNE 9: De stad van de wetenschap (Guillou/Terence/Smit) Loempia; 19,90.
BERNARD CLAVEL: Harricana (Malik) Lefranc; 10,50.
BUCK DANNY 42: De hellepiloten (Bergèse/Charlier) Dupuis; 8,25. *Herdruk uit Novedi-fonds.*
BUCK DANNY 43: Vuur uit de hemel (Bergèse/Charlier) Dupuis; 8,25. *Herdruk.*
DE BESTE VERHALEN VAN DONALD DUCK 70 & 71: Donald Duck als feestvarken (Carl Barks) Big Balloon; 9,95/199. *T.g.v. het 40-jarig jubileum van het weekblad, 2 albums in één omslag.*
DE BLAUWBLOEZEN 33: Grumbler en zn. (Lambillotte/Cauvin) Dupuis; 8,95.
DE GETEKENDE 1: De wraak van Hutgin (Dubois/Rollin) Arboris; 8,95/180.
DE JEUGD VAN JOHN DIFOOL: Krootl (Jodorowski/Janjetov) Big Balloon/Alpen; 24,95/455. *Pakkende titel wel!*
DE LIFT (Ong/Van der Meij) Casterman; 19,90/375. *De volledige uitgave in het Casterman-comics formaat.*
DE OVERLEVENDE 4: Het ultimatum (Gillon) Arboris; 24,95/495. *Het laatste deel uit de serie. Weer zeer mooi tekenwerk van Gillon!*
DE RUITER MET DE GROENE OGEN (Follet/Durant) Lefranc; 10,50.
DE WOESTIJNSCHORPIOENEN 2 (Pratt) Casterman; 50,00/945.
DIRK EN DESIREE 1: Doen 't op de bank (De Kort) CIC; 12,95.
DOMMEL SPECIAL 5 (Dupa) Lombard; 13,95.
FANN, HET LEEUWEKIND: Afscheid van de Kilimanjaro (Rahir) Casterman; 7,95/145. Herdruk.
FANN, HET LEEUWEKIND: Hook stock farn (Rahir) Casterman; 7,95/145. *Geen herdruk.*
FRANFELLE IN PARIJS (Foster) Sombrero; 14,50.
GRAND PANIC CIRCUS 2: Wie steelt..... (Bercovici/Corteggiani) Dupuis; 8,25.
ISABEL 9: Tol van Jammerdal (Maltaite/Franquin/Delporte) Dupuis; 8,25.
KEN UW KUIFJE (Brok) Casterman; 24,90/450 hc. *550 vragen over alle Kuifje-avonturen.*
KRONIEK VAN DE NACHT DER TIJDEN: De zon der doden (Houot) Lombard; 24,95.
KUIFJE: Kuifje en de Picaro's (Hergé) Casterman; 14,95. *Herdruk.*
KUIFJE: Kuifje in Tibet (Hergé) Casterman; 14,95. *Herdruk.*
KUIFJE: Vlucht 747 (Hergé) Casterman; 14,95. *Herdruk.*
LACHWERK 3: Lachmerries (Kesen) Arboris; 11,95/195. *Zwart-wit.*
LIBERTY 2: De woestijn (Gibbons/Miller) Arboris; 9,95/195.
LUUK STERREKERS 3: Znodverkouden (Bekker) Dupuis; 8,25.
NERO WOLFE: De rode doos (Stout/De la Royère/Taymans) Lefranc; 8,50.
RATAPLAN 3: Rataplan gegijzeld (Morris/Janvier/Fauché/Léthurgie) Lucky productions; 7,95. *Veel medewerkers voor zo'n stripje.*
RIK RINGERS SPECIAL 5 (Tibet/Duchateau) Lombard; 13,95.
SNEEUWWITJE (Walt Disney) Big Balloon; 6,95/150.
THEODOOR CLEYSTERS 6: Een passagier wordt vermist (Le Gall) Dupuis; 16,50.
THORGAL 18: Het zonnezwaard (Rosinski/Van Hamme) Lombard; 9,95 sc, 17,70 hc.
THORGAL 18: Het zonnezwaard (Rosinski/ van Hamme) Albatros; 89,50. *Luxe-uitvoering met linnen omslag, titel in goud, en hoes in aqua-blauw. Met litho.*
TIMOER 30: De terugtocht (Sirius) Dupuis; 8,25.
URBANUS 35: De geforceerde Urbanus (Linthout/Urbanus) Loempia; 5,95.
VANESSA; Sombrero; 14,50.

Te verschijnen in mei (week 19 t/m 22)

BAKELANDT 56: Rendez-vous in de hel (Leemans) Standaard; 5,95.
BESSY 2: Het geheim van Rainy Lake (Studio Vandersteen) Standaard; 7,95/145.
BIEBEL 18: Mislukt (Legendre) Standaard; 7,95/145.
BIJ SJAAK TUSSEN POT EN PINT 2: Frisse morgen (Cauvin/Carpentier) Dupuis; 8,25.
BIRDLAND (Hernandez) Sherpa; 24,95/499. *Real Dirty. Luxe-editie 150,00/3000.*
BOES 3: Hamsterwoede (Wilms/Raymaekers) Standaard; 7,95/145.
CHICK BILL 58: De twee gezichten van Kid Ordinn (Tibet) Lombard; 8,25. *Herdruk.*
CHICK BILL SPECIAL 5 (Tibet) Lombard; 13,95.
CROMWELL STONE (Andreas) Sherpa; 49,95/999. *Derde uitgave van deze Andreas-klassieker is op groot formaat (30x40 cm) met nietjes door de rug.*
DONALD DUCK POCKET 3: Donald en de suikermannetjes (Disney) Oberon; 7,50.
DE EERSTE REIS (Baudoin) Sherpa; 49,95/999. *Zie Laatste Oordeel.*
DE MAN AAN HET RAAM (Mattotti/Ambrosi) Sherpa/Oog & Blik; 49,95/999. *Het nieuwe(!) verhaal van Mattotti omvat 172 pagina's zwart-wit. Formaat: 17x24 cm. Luxe-uitgave 125,00/2500.*
DE MAN DIE NIET VAN BOMEN HIELD; Dargaud; 8,25. *Coll. Pilote 17.*
DEN 3: Het huis van stilte (Corben/Revelstroke) Sherpa; sc 24,95/499, luxe 150,00/3000.
DIKKE HÅGAR 9 (Browne) Arboris; 14,95/295 sc.
DOMMEL 26: Dommel maakt een uitstapje (Dupa) Lombard; 8,25.
ELFQUEST 28: Het uur van verzoening (Pini/Pini) Arboris; 7,95/160. *Zal deze ook weer losbladig worden?*
FRANKA 10: Gangsterfilm (Kuijpers) Big Balloon; 8,95/180. *Uitgave met schetsen en uitleg van de meester kost 45,00/850.*
G. RAF ZERK 9 (Hardy/Cauvin) Dupuis; 8,25.
GARFIELD 29: Garfield houdt wel van een feestje (Davis) Udima; 5,95. *De redaktie ook wel.*
CORTO MALTESE: Het gouden huis van Samarkand (Pratt) Casterman; 65,00/1095. *Heruitgave.*
HEINZ 8: Circus Heinz (Windig/de Jong) Oog & Blik; 19,95 sc. *Met gratis poster en speciaal omslag.*
IAN KALADINE 10: Dottore Serpenti (Ferry/Vernal) Lombard; 9,95. *Luxe uitgave bij Albatros: 89,50.*
INSPECTEUR CANARDO: Het verzwolgen eiland (Sokal) Casterman; 14,90/275.
IZNOGOEDH 2: De staatsgreep van Iznogoedh (Goscinny/Tabary) Arboris; 8,95/180. *Aanrader.*
JACKSON SPECIAL 2 (Marc-Renier/Giroud) Lombard; 13,95.
JEAN PIERRE 1 (De Kort) C.I.C; 12,95. *Uit Sjors en Sjimmie.*
LUGUBERE VERHALEN 2: Het lot van de zwarten (Hinckleton) Arboris; 9,95/195.
MARSHALL BLUEBERRY 1: Op bevel van Washington (Vance/Giraud) Big Balloon Alpen; 9,95/180. *Snel getekend en dat is te zien.*
MINIMENSJES 28: Catherinettes (Seron) Dupuis; 8,25.
MR. WENS: De moordenaar woont op nr. 21 (Musquera/Duchateau) Lefrancq; 8,50. *Toch niet in de Acacialaan?*
MUNRO 4: Hovenier van de sterren (Griffo/Di Giorgio) Dupuis; 16,50 hc.
NAM 9: 10 mei 1972 (Kooyman) Torpedo/Boemerang; 6,95.
NERO 119: De gladde Figaro (Sleen) Standaard; 5,95/110.
ROBERT CRUMB CATALOGUS (Crumb) Oog & Blik; 25,00 à 35,00. *Gaat dat zien in Haarlem.*
SMOKEHOUSE FIVE 2: Staakt 't vuur (Aragones) Dupuis; 8,25.
SPIEGELLAND 1: De brandstichter; Dargaud; 9,95.
SUSKE EN WISKE 232: De Tootootjes (Geerts) Standaard; 5,95/110.
TACHTIG HUMO-COVERS (Meulen) Oog & Blik; 30,00.
TACO ZIP 3: Heavy Kunst (Fitzgerald/Cromheecke) Oog & Blik; 14,95 sc.
TIJL UILENSPIEGEL 2: Fort Amsterdam (Vandersteen) Standaard; 22,95/395 hc.
TNT: Het monster van de Goulag (Borgia/Durand/Denayer) Lefrancq; 8,50.
TOM CARBON 2: Koud Kunstje (Cromheecke/Letzer) Dupuis; 8,25.
TORENS VAN SCHEMERWOUDE 8: De Seldsjoek (Hermann) Arboris; 8,95/180 sc; 17,95/360 hc. *Zie elders in dit nummer.*
UNDERGROUNDSTRIPS 1 (Van den Boogaard) Oog & Blik; 24,95. *Bundeling van o.a. Ans en Hans, Witje, Pinokkio.*
VAN DEN BOOGAARD CATALOGUS (Van den Boogaard) Oog & Blik; 35,00. *Van de tentoonstelling in het Frans Hals Museum te Haarlem.*
WERELD VAN AEDENA (Moebius) Casterman; 75,00/1395. *Luxe uitgave van de hele cyclus (Hof Edena, Godin, Ster).*
ZONEN VAN HET ZUIDEN (Ferrandez) Casterman; 23,90/450 hc. *Korte verhalen over (wederom) het leven in Marokko.*

Niet aangekondigd, toch verschenen:

ARCHIEF FRANQUIN: Overzicht (Schnurrer/Meert) Loempia; 95,00. *Er komt ook nog een luxe uitgave (150 exemplaren) met prent voor 300,00.*
CARLAND CROSS: Het dossier carnavon (Oleffe/Grenson) Lefranc; 8,50.
CLAIRE 3: Licht en luchtig (Van Die/Plijnaar/Van der Kroft) Divo; 7,95.
CUPIDO 4: Concerto Amoroso (Malik/Cauvin) Dupuis; 8,25.
DADDY 1 (Follet/Durand) Lefranc; 11,50.
DEN 2: Muvovum (Corben) Sherpa; 150,00/3000 luxe.
DE SPOKEN VAN DE TSAAR: Witte nacht (Neuray/Yann) Glénat; 24,95.
DE STAMGASTEN 19: Felis Leo 1 (Van Driel) Land productions; 8,95.
ERIC DE NOORMAN IV: De steen van Atlantis (Kresse) Panda; 85,00.
ERIC DE NOORMAN V: De ondergang van Atlantis (Kresse) Panda; 85,00. *En hiermee is de Noorman reeks -net voor Kresses overlijden- voltooid.*
FANTOMAS: Juve contra Fantomas (Souvestre/Allain/Delisse/-Laverdure) Lefranc; 7,95.
FOX: Het verdoemde boek (Dufaux/Charles) Glénat; 24,95.
HET IJZEREN WIEL (Pahek) Arboris; 24,95.
JEAN PIERRE VAN ROSSEM 1: De poenpakker (Van Rossem/Heynen) Loempia; 7,95.
PIETJE EN DE LAMP (Peyo) Cartoon creation; 17,95.
JESSICA BLANDY 7: Antwoord, stervende... (Renaud/Dufaux) Dupuis; 8,25.
KUIFJE: Mannen op de maan (Hergé) Casterman; 32,50. *Pop-up boek.*
PERCEVAN 2: De vuursleutels (Fauché/Léthurgie/Leguy) Oranje; 8,95.
PIONIERS VAN DE NIEUWE WERELD 6: De dood van de wolf (Charles) Glénat; 8,95 sc, 16,95 hc.
ROOIE OORTJES 3 (Di Sano) De Boemerang/Torpedo; 9,95.
SANDY EASTERNS (Jarby/Franz) Blanco; 8,95.
SHERLOCK HOLMES: De hond van Baskervilles (Doyle/Duchâteau/Stibane) Lefranc; 8,50.
MARTIJN DAALDERS STRIPJAAR 1991 (Daalder) Sherpa; 24,95. *Zeer mooi verzorgd. De moeite en het geld waard.*
WILLIAM VANCE: Biografie (diverse auteurs) Bronzen Adhemar Stichting; 42,50. *Lelijke uitgave voor veel geld.*

ADVERTENTIE

UITSLAG STRIPJAAR-PRIJSVRAAG

De oplossingen van de prijsvraag uit ZozoLala 60 (de foute antwoorden dus) zijn:

1a, 2b, 3b, 4a, 5c, 6a, 7c, 8c, 9b, 10b.

Uit een zesendertigtal inzendingen kwamen de volgende *twaalf* winnaars tevoorschijn (met tussen haakjes het aantal foute antwoorden): Michel Kempeneers uit Leuven (10!), Pieter van Cleef uit Leeuwarden, Hans van Soest uit Papendrecht (9), J.L.A. Kok uit Reeuwijk, H. van Maanen uit Rotterdam, M. Stapper uit Amstelveen, Servaas Verbrugge uit Amsterdam (8), Rudy Devos uit Brugge, J. Geerts uit Capelle a/d IJssel, Nico Schunselaar uit Emmen, Ton van Sligter uit Apeldoorn en Peter Texier uit Diemen (7). Zij kregen hun exemplaar van **Martijn Daalders Stripjaar 1991** reeds thuisgestuurd. Gefeliciteerd!

P.S. De twee inzenders die op alle tien de vragen met "d" antwoordden hebben pech. Aangezien dàt geen antwoord was konden we het ook niet fout rekenen. Sorry kids.

KOLOFON

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat wordt uitgegeven door Stichting Zet.El te Arnhem. ZozoLala verschijnt zes keer per jaar en is gratis voor klanten van de op pagina 2 vermelde stripwinkels

FINANCIËN:
Postbank giro 3253937 t.n.v. Stichting Zet.El te Arnhem

ABONNEMENTEN:
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost ƒ 20,00, een abonnement voor twee jaar (12 nrs.) kost ƒ 33,00. Beide zijn te verkrijgen door storting van het bedrag op bovenstaand girorekeningnummer, met vermelding van: Abonnement ZL m.i.v. nr.....
FOREIGN SUBSCRIPTIONS: F 20,00 (1 YEAR) OR F 33,00 (2 YEARS) BY INTERNATIONAL MONEY ORDER PAYABLE TO ZET.EL, ST. ANTONIELAAN 13, 6821 GA ARNHEM, HOLLAND

Druk: SSN Nijmegen
Afwerking: Van den Burg, Weurt
Oplage: 7000 ex.

REDAKTIE:
Carl Bieker, Paul van Gremberghen en Mike Leenders
VORMGEVING EN OPMAAK:
Marije Bijl, Toon Dohmen, Leo Kleiboer en Sigge Stegeman
VASTE MEDEWERKERS:
Michel Clessens, Jurry Heshusius, Inktvis-Prutduktie, Bart van der Meij
MEDEWERKENDEN AAN DIT NUMMER:
Anton Damen, Aad Duineveld, Hans Otten, Bart Pinceel, Raives, Mat Schifferstein, Dominiek Vermandere, Christianne de Wolf, Rob van Zanten, Oscar Zarate
© 1992
Het copyright voor de vormgeving, de artikelen en voor de strips en illustraties berust bij de auteurs en/of de betreffende uitgeverijen. Niets uit de inhoud van dit blad mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

REDAKTIEADRES: ST. ANTONIELAAN 13, 6821 GA ARNHEM, NL